

België - Belgique
P.B.
1099 Brussel X
1/1761

+++++

24 KRUISEN: 1 KRUIS VOOR ELKE
BOERDERIJ DIE ER OOK DEZE WEEK
IN VLAANDEREN MEE STOPT

+++++

Wervelkrant

Nr 2 • juni 2014

Bioboer of biolandbouwer?

Campagne BOER ZKT LOON

Belgische friet: gene vette

Wereldmelkdag

Boerenforum

Lokale eiwitten in Scandinavië

'Wervelkrant 2/5 is krant 97 in het 24° Werveljaar. Gedrukt op kringlooppapier met plantaardige inkt door De Duurzame Drukker op 1600 exemplaren. Digitaal verspreid naar 2400 mailadressen.

Adres Wervel VZW

MundoB
Edinburgstraat 26
1050 Brussel
Tel. 02 893 09 60
< info@wervel.be >
www.wervel.be

Verantwoordelijke uitgever :

Patrick De Ceuster

Coverfoto: Wervelmedewerker en startende CSA-boer Benny slaat een kruis in de grond om de leegloop in de landbouw maatschappelijk bespreekbaar te maken.

Missie Wervel VZW

Wervel streeft naar een landbouw die lokaal meerwaarden creëert, op economisch, ecologisch, sociaal en cultureel vlak en die solidair is met de rest van de wereld. Daarbij vertrekt ze vanuit de universele waarden basisdemocratie, rechtvaardigheid en verantwoordelijkheid. Wervel beweegt consumenten, boeren en organisaties tot samenwerking om die landbouw vorm te geven via netwerking, campagnes en publicaties.

Publicaties en kranten

Kranten en publicaties vind je op www.wervel.be/publicaties Jaarabonnement Wervelkrant: voor organisaties min. 40 euro, voor individuen gratis. Nieuw postadres? Stopzetting papieren krant? zie www.wervel.be/nieuwsbrief

Gratis nieuwsbrieven: schrijf je in!

Schrijf je in op verschillende nieuwsbrieven & krant via www.wervel.be/nieuwsbrief. Zo ontvang je updates over de kemp-campagne, agro-ecologie & agroforestry, eiwittransitie, fair trade lokaal, landbouwbeleid, persberichten. Ontvangers van de Wervelkrant kunnen bij aankoop van de Wervelboeken en DVD's 10 % verkrijgen.

U kan ons helpen!

Doe mee met Wervel

Denk en werk mee op de manier die jou best ligt. Lees hoe: www.wervel.be/doemee

Steun ons financieel

523-0803037-49 van Wervel VZW
IBAN - BE97 5230 8030 3749
BIC - TRIOBEBB

**Giften aan Wervel vzw zijn
45% FISCAAL AFTREKBAAR
vanaf 40 euro op jaarbasis
- mededeling: GIFT**

■ We roepen graag alle mensen, groepen en organisaties op om ons **maandelijks/jaarlijks een bedrag** naar eigen draagkracht te storten.

■ **Schenkingen en legaten** vormen een andere manier om Wervel mee te dragen. U kan Wervel in uw testament laten opnemen voor een legaat of schenking zonder dat uw erfgenamen benadeeld worden. Met een duo-legaat bespaart u op successierechten en laat u Wervel meegenieten van dat belastingvoordeel.

Zie ook: wervel.be/steun

Aanspreekpunten provincies

Vlaams-Brabant	Lus Mussche	016 53 26 95	lusmussche@skynet.be
Oost- Vlaanderen	Veerle Devaere	02 893 09 60	veerle@wervel.be
West-Vlaanderen	Veerle Devaere	02 893 09 60	veerle@wervel.be
Antwerpen	Cis Van Eyndhoven	03 664 55 02	m.vaneyndhoven@telenet.be
Limburg	Souliman Diraa	0499 62 06 51	diraa.souliman@gmail.com
Brussel	Katrien Van Oost	02 893 09 60	katrien@wervel.be

Thema's en campagnes

Landbouwbeleid	Benny Van de Velde	02 893 09 60	benny@wervel.be
Grond	Luc Vankrunkelsven	02 893 09 60	luc@wervel.be
Agro-ecologie & agroforestry	Jeroen Watté	02 893 09 60	jeroen@wervel.be
Fair Trade lokaal (Lokaal, Eco & Fair)	Veerle Devaere	02 893 09 60	veerle@wervel.be
Kemp	Patrick De Ceuster	02 893 09 60	patrick@wervel.be
Zaadautonomie & gentechologie	Louis De Bruyn	015 3303 53	louis.debruyne@telenet.be
Soja	Luc Vankrunkelsven	02 893 09 60	luc@wervel.be
WTO & voedselsoevereiniteit	Luc Vankrunkelsven	02 893 09 60	luc@wervel.be
De smaak van diversiteit: kookworkshops	Katrien Van Oost	02 893 09 60	katrien@wervel.be
Vorming en educatie	Veerle Devaere	02 893 09 60	veerle@wervel.be
Cerrado	Livia Corpas	0475 87 28 19	liviacorpas@gmail.com
Eiwittransitie	Benny Van de Velde	02 893 09 60	benny@wervel.be

Tenzij anders vermeld, valt de inhoud van de Wervelkrant onder Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 2.0 België licentie. Overnemen mag voor niet-commerciële doeleinden, mits naamsvermelding en zonder bewerkingen.

De Vlaamse overheid is niet verantwoordelijk voor de inhoud van deze krant.

Met steun van de
Vlaamse overheid

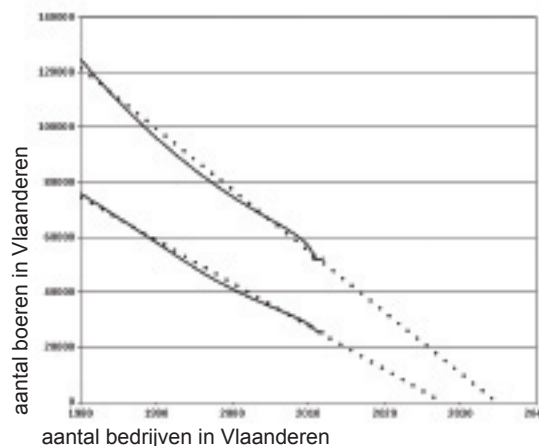

Landbouw in vrije val

De nieuwe Wervel-campagne 'BoerZKTloon' nam dit voorjaar een knallende start. Met BoerZKTloon gaat Wervel een stap verder dan "Denk Globaal Eet Lokaal": we zoeken boeren en consumenten met L.E.F. Naast Lokaal en Eco, kan landbouw ook Fair zijn. En met 'fair' bedoelen we dan dat boerin of boer ervan verzekerd zijn dat de productiekosten gedekt worden door de prijs. In tegenstelling tot wat de dag van vandaag in de praktijk geldt, is een eerlijk inkomen ook onderdeel van die productiekosten. Daarom luidt Wervel de klok: boer ZKT loon! Er zijn intussen genoeg voorbeelden die aantonen dat landbouwers in Vlaanderen even goed volgens de fairtradeprincipes kunnen werken als hun collega's in het Zuiden. En een eerlijk inkomen halen.

Sommigen leggen de bal bij de overheid, anderen bij de landbouwsyndicaten. Die spelen de hete aardappel dan weer door naar de retail en de wereldmarkt. Maar er zijn ook boerinnen en boeren en consumenten die het heft zelf in handen nemen en innovatieve samenwerkingsverbanden uitwerken op lokale schaal.

Wat zal de nieuwe regering brengen voor de boer? Het is niet zo moeilijk in te schatten in welke richting de bankvijs zal draaien. Op één partij na, kiezen alle Vlaamse europarlementariërs voor de TTIP-onderhandelingen (Transatlantic Trade and Investment Partnership): minder handelsbarrières tussen de VS en Europa, op maat van de multinationals. Landbouwproducten uit de VS die aan minder strenge normen moeten voldoen, zullen de markt hier nog meer overspoelen. Vrije markt durft men dat te noemen. Dat zou arbeidsplaatsen creëren en ieder van ons 500 euro extra inkomen opleveren volgens sommige politici. Heeft vrijhandel zoals we die de laatste decennia kennen, meer jobs en welvaart gebracht? Voor enkelen duidelijk wel. Voor de primaire sector absoluut niet.

Het is duidelijk dat het vijf voor twaalf is. Het huidige landbouwmodel is in vrije val. Piet Vanthemsche gebruikt het beeld van een grote tanker als hij spreekt over de wendbaarheid van de landbouwsector. De Titanic zou een beter beeld zijn. Volgens de huidige tendens zijn er binnen iets meer dan 10 jaar geen landbouwbedrijven meer over.

Het huidige landbouwmodel steunt op schaalvergroting, specialisatie en dure inputs.

Naast zware leningen zijn subsidies noodzakelijk om dit model op de sporen te houden. Maar stilaan worden ook de Europese landbouwsubsidies afgebouwd. 80% van de steun ging naar één vijfde van de bedrijven in Europa. Dit zijn de grootste bedrijven die de prijzen sterk onder druk zetten. Zal de markt zonder deze subsidies effectief meer die ideale vrije markt benaderen? Of worden we overspoeld door gesubsidieerde landbouwproducten van over de oceaan? Zijn onze boeren daar klaar voor? Hebben zij het LEF om voor een ander landbouwmodel te kiezen en de parachute open te trekken?

Tijd dat de landbouwsyndicaten resoluut kiezen voor eerlijke handel! Het ABS reageerde alvast positief op onze campagne BoerZKTloon.

Inhoudstafel

Editio	3
Energetisch rendement	4
Wijveld	7
ZUID-NOORD:	
Dictatuur 50 jaar later	8
Cerrado tentoonstelling	10
WAAROM IK WERVEL STEUN	11
Bioboer of biolandbouwer?	12
BOER ZKT LOON:	
24 kruisen	16
Belgisch friet: gene vette	17
Mario Devroe	19
Wereldmelkdag	21
Boerenforum	23
EIWITTENTRANSITIE:	
In het noorden van Europa?	24
Palkuainen	25
POEZIE - Fiets is verzet	26
BOEK - De hanenbalken	27

Energetisch rendement in de landbouw

In zijn historisch overzicht *"Het boerenbedrijf in de Lage landen"* beschrijft Lucas Reynders hoe de productiviteit van de landbouw in onze regio vanaf de 14de eeuw gestaag steeg. Bij het begin van de 19de eeuw nam de productiviteit gevoelig toe, met een spectaculaire groei in de periode 1960-1980. Daarnaast stelt hij ook vast hoe de verhouding van energie-input en energie-output in dezelfde even snel daalde. Waar de landbouw in de 14de eeuw nog 10 kW opleverde per kW energie-input, is dat vandaag slechts ongeveer 0,1 kW. Die evolutie van het energetisch rendement is niet alleen eigen aan de landbouw, maar symptomatisch voor de westerse omgang met energie en grondstoffen. We hoeven de boeren allerm minst een steen te werpen.

In het rapport *Our Common Future* uit 1987¹ werd voor het eerst duurzame ontwikkeling gedefinieerd als: "een ontwikkeling die tegemoetkomt aan de noden van het heden, zonder de mogelijkheden van toekomstige generaties om in hun behoeften te voorzien in het gedrang te brengen". Wanneer we energie aanwenden geproduceerd uit eindige bronnen, ontnemen we de toekomstige generaties dezelfde mogelijkheden die wij momenteel hebben. Daarom handelt het rapport, voor een belangrijk deel, over duurzame energie: energie verkregen uit hernieuwbare bronnen. Hiermee zou het energetisch rendement opnieuw kunnen stijgen. Een energierendement van 100%, en niets minder, is een must als we de ambitie hebben duurzaam te leven.

Timescape herfotografie →

Foto: De Kijfelaar

Mechanisatie

De daling van het energetisch rendement begint niet toevallig met het begin van de industriële revolutie. In de landbouw is dit met de ontwikkeling van de ijzeren ploegschaar in 1730. Begin negentiende eeuw ontstonden de eerste “wetenschappelijke” boerderijen waar men de stoommachine gebruikte voor aandrijving. Begin twintigste eeuw kwam de tractor: eerst aangedreven door stoom, maar vrij snel daarna door kerosine en vervolgens door diesel. De mechanisatie schakelde systematisch mankracht uit en verhoogde de productie aanzienlijk. Een zegen voor de markt, nog steeds.

Brengt men de energie-input in rekening die nodig was voor het wetenschappelijk onderzoek en voor de daaruit voortvloeiende technologie die aan de grondslag van die productieverhoging liggen, dan krijgt men een heel ander beeld. Die input heeft buitensporige proporties aangenomen ten opzichte van de energie-output. Zo zorgt de huidige vorm van mechanisatie niet enkel voor een verlaging van het energetisch rendement. Door gebruik van niet-hernieuwbare grondstoffen - zoals ertsen, olie en daaruit afgeleide kunststoffen - hypothekeren ze de ontwikkelingsmogelijkheden van de volgende generaties. Allerm minst duurzaam dus.

Bovendien ligt dit type van mechanisatie mee aan de basis van heel wat milieuschade. Een hypotheek op de komende generaties die heel wat extra energie input zal vergen om die schade te herstellen - in zoverre herstel nog mogelijk zal zijn. Ondertussen stelt men op landbouwbeurzen vast dat de ontwikkeling van een mechanisatie gebaseerd op hernieuwbare grondstoffen vrijwel onbestaande is.

Chemie

Een andere factor die bijdroeg tot bovengenoemde rendementsdaling is de introductie van chemie in de landbouw. De instandhouding van de bodemvruchtbaarheid was één van de belangrijkste productiefactoren in de landbouw. Het Middeleeuws drieslagstelsel was niet altijd even efficiënt maar vergde zo goed als geen energie-input. De potstalmethode, bij het begin van de 19de eeuw, bracht een aanzienlijke productieverhoging met zich mee, maar vereiste een grotere veestapel en andere types stallen, waardoor het rendement daalde. De grote kentering kwam er door toedoen van Justus Von Liebig op het einde van de 19de eeuw, die de plantenvoeding reduceerde tot in hoofdzaak drie chemische elementen. Daarmee legde hij de basis voor de productie van chemische mest. De gesloten kringlopen die tot dan toe in de Vlaamse landbouw meestal werden toegepast, en die een relatief lage energie-input vergden, werden vervangen door energie-opslorpende, industrieel vervaardigde meststoffen. Die input bracht een aanzienlijke rendementsverlaging met zich mee. De verwetenschappelijking van het landbouwbedrijf zorgde van dan af voor een toevloed

aan chemische stoffen, een input waardoor het energierendement bleef dalen. Opnieuw heeft die evolutie de landbouw heel wat efficiënter gemaakt wanneer men abstractie maakt van de energie-input voor de aanmaak van die chemische stoffen en van de plundering van de natuurlijke grondstoffen die hiervoor gebruikt worden. Bovendien is de milieuschade ten gevolge van deze landbouwpraktijk gewoon niet de overzien. Niemand kan inschatten welke extra energie input zal vereist zijn om komende generaties toe te laten nog leefbaar te boeren.

De ontwikkeling van de biologische landbouw, die niet toevallig synchroon loopt met die van de chemisch-industriële, poogde die evolutie te counteren. Maar gezien deze landbouwmethode geen substantiële productieverhoging kon realiseren werd er te weinig in geïnvesteerd om enige betekenis te krijgen. Bovendien worden vandaag in de biologische landbouw heel wat organische meststoffen industrieel vervaardigd en verschilt de mechanisatie niet van de gangbare, waardoor de daling van het energierendement weinig verschilt van die van de gangbare landbouw. Mocht de waarde van de vele nieuwe (alternatieve) landbouwmethoden afwogen worden aan hun energiebalans, dan zou het verschil met de gangbare heel wat kleiner blijken.

Zaadveredeling

Een volgende factor in de rendementsverlaging ligt bij de productie van het planten zaaigoed. Tot begin 20ste eeuw werden de zaden en planten op het bedrijf ontwikkeld. Zaadproductie en veredeling hoorde aan de boer. Ook al was de kwaliteit middelmatig, de ontwikkeling was verweven binnen de bedrijfsvoering en vergde nagenoeg geen extra energie. De verwetenschappelijking van de landbouw gaf het ontstaan aan gespecialiseerde bedrijven die de zaad- en plantproductie aan de boer onttrokken en zorgden voor een extra energie-input. De kwaliteit verbeterde aanzienlijk maar de meeropbrengst stond niet in verhouding met de energie nodig voor de ontwikkeling ervan. Voorlopig hoogtepunt in die evolutie is de ontwikkeling van ggo's². De energie van het wetenschappelijk onderzoek voor de technologische ontwikkeling ervan brengt de verhouding input en output van energie vandaag uiteindelijk op 10/1. Hierbij worden zulke grote hoeveelheden niet-hernieuwbare grondstoffen gebruikt, dat de uitputting ervan versneld wordt. Een van de redenen waarom het rapport van het IAASTD³ de gentechnologie niet als een meerwaarde voor de landbouw zag. Nochtans zijn er vandaag voorbeelden van kleinschalige landbouwbedrijven die zeer kwalitatieve zaden en plantgoed voortbrengen met een uiterst minimale energie-input. Het is onnodig uit te wijden over de redenen waarom dit veldwerk niet gestimuleerd wordt. Via de nieuwe Europese regelgeving wordt het zelfs ontmoedigd. Opnieuw verhindert de vrije markt de meest logische, minst energieverblindende en meest rechtvaardige landbouwmethode: zaadveredeling in boerenhanden.

Subsidiepolitiek

Een autonome boer is altijd een uitzondering geweest. De beschikking over land en de investering in gebouwen, dieren en later in machines hebben hem altijd enigszins afhankelijk gemaakt. Afhankelijk van de landadel was hij mede beheerder van de grond die hij ter beschikking kreeg. Gelijklopend met de verstedelijking werd hij meer afhankelijk van industriëlen als producent/loonarbeider. Met het ontstaan van de open markt economie, einde 18de eeuw, is die evolutie enkel versterkt. Die vrije markt zou volgens haar grondlegger Adam Smith zelfregulerend zijn. Maar de zogenaamde "onzichtbare hand" die daarvoor zou zorgen blijkt onbestaande. Halfweg de 20ste eeuw zorgde die vrije markt voor een grote discrepantie tussen de productiekosten en de voedselprijzen en moest het plan Mansholt fabelachtige bedragen in de landbouw pompen om, naar men liet voorkomen, "de voedselvoorziening veilig te stellen". Van dan af is elke boer van subsidies en premies voor grond, teelt, gebouwen en machines afhankelijk. Die geldstroom kwam en komt niet uit het niets. Ze vertegenwoordigt een grote hoeveelheid energie die de burgers genereren. Ook dit draagt bij tot het huidige bedroevend laag energierendement. Zij die pretenderen dat die steun ook bijdraagt tot het landschapsonderhoud door de boer, en dus die burger ten goede komt, moeten het herfotografie project "Recollecting Landscapes"⁴ eens doornemen. Daarin wordt het tegenovergestelde aangetoond.

Meerdere oorzaken

Hoeveel energie slorpt het transport in de landbouw niet op? Hoeveel energie gaat er in landbouw niet naar de winning van drinkbaar grondwater, ondanks de overvloed aan regenwater? Hoeveel energie is er nodig om te voldoen aan de onrealistische verlangens van de consument, enzovoort ... Een niet te becijferen hypotheek voor wie na ons komt. De motor die dit alles aandrijft is een economie gefundeerd op fundamentele onwaarheden en die daardoor nooit in staat kan zijn om de huidige evolutie te keren.⁵

De rendementsverhoudingen hier aangehaald kunnen bekritiseerd worden. Maar dat is niet belangrijk. Onbetwistbaar blijft dat het energetisch rendement blijft dalen en dat dit een graadmeter is voor de afnemende duurzaamheid. Alleretoriek die ons het tegenovergestelde voorhouden spruit voort uit collectieve verdringing.

Besluit

Het energierendement in de landbouw is bedroevend laag en vermindert nog steeds, zoals in alle andere maatschappelijke activiteiten. De daling loopt parallel met de snelheid waarmee niet hernieuwbare grondstoffen worden uitgeput. Die plundering houdt aan door een focus op het economisch rendement, de optimalisering van de winst als goddelijk principe. Onze welvaart drijft op plundering waardoor niemand kan pretenderen duurzaam te leven. De hoog technologische

eenentwintigste eeuw staat daardoor nauwelijks verder dan het neolithicum. Hoe kan men trouwens van een humane beschaving spreken wanneer onze graaizucht het recht op een humaan leven van 1 miljard soortgenoten ontzegt en dat van onze nakomelingen wraakroepend hypothekeert? Een soort die door zijn graaizucht zijn eigen biotoop ondergraaft is inderdaad uniek....

Epiloog

De natuur kenmerkt zich door een ondoorgroondelijke dynamiek. Een dynamiek die permanent en onvoorspelbaar een balans zoekt. Energie-input en -output zijn er in evenwicht zonder verbruik van grondstoffen, een eeuwigdurende kringloop. Een soort kan slechts overleven als ze daarin op gaat. Als we dit willen, dan is de vraag: hoe gaan we dit als soort realiseren?

Toen mijn twee jonge dochters, drie jaar geleden, een kleinschalig bedrijf⁶ opstartten was één van hun doelstellingen: indien natuurlijke dynamiek opgaan meteen minimum aan energie-input en grondstoffengebruik.

Ze pachtten een hoeve met enkele akkers, weiland en een bos, om een gemengd groentenbedrijf te starten. De koeien bezorgen de akker de nodige voeding. Het paard bewerkt het land. Planten, zaaien en wieden is in hoofdzaak manueel. De oogst wordt lokaal verdeeld en de overschotten gaan naar de dieren of worden gecomposteerd. Zoveel mogelijk kringlopen worden gesloten houden met respect voor de integriteit van al wat leeft, ingepast in een natuurlijke dynamiek. Er wordt gezocht naar hernieuwbare bronnen, uitsluitend gebruik gemaakt van regenwater, natuurlijke waterzuivering, autonome verwarmingssystemen, etc....en dat alles zonder subsidies en premies.

Zepretenderen niet de oplossing voor het voedselprobleem te hebben, noch duurzame ontwikkeling heruit gevonden te hebben, maar zien het als een eerste stap om als mens in de natuurlijke dynamiek op te gaan. De plek die ze beheren in een betere staat achterlaten dan dat ze die ontvangen hadden.

Daartegenover gebruiken ze een lichte freesmachine om de akker zaaiklaar te maken. Ook al wordt de akker niet met de tractor bewerkt, toch gebruiken ze een kleine tweedehands tractor voor het maaien en het hooien. Bovendien worden de groentenpakketten naar de afhaalpunten gebracht met een kleine tweedehands bestelwagen. Al waken ze erover het gebruik ervan maximaal te beperken, ook zij (wij) leven in tegenspraak, medeplichtig aan de dagelijkse strooptochten naar niet-hernieuwbare grondstoffen. Maar het is een weg om het energetisch rendement opnieuw in balans te krijgen. Een moeizame weg naar duurzaam leven met perspectief voor hun kinderen en dit alles met de akker, de weide en het bos als leerschool.

*De Schacht Johan,
vader van 2 jonge beginnende boeren.*

bronnen

In de eerste plaats: de akker, de koeien, het paard, de kalfjes, de dagelijkse praktijk en de vele ontmoetingen met vrienden die in hun (ons) "veldwerk" geloven en hen steunen.

(1) Het rapport *Our common future*, beter bekend onder de naam *Het Brundtland-rapport* naar de voorzitter van de Commission on Environment and Development de Noorse premier Gro Harlem Brundtland. Samen met *Het Rapport van de Club van Rome* (Grenzen aan de groei) het belangrijkste rapport over de grote roof van niet hernieuwbare grondstoffen in de laatste drie eeuwen en de gevolgen ervan.

(2) Zie ook *Onedele Zaadverdeling*; D.Holemans e.a. Uitgave Wervel

(3) Het IAASTD rapport of "International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development" rapport is een initiatief van de Verenigde Naties, de Wereldbank, UNESCO en de Global Environmental Facility. In het rapport onderzoeken meer dan 400 experts uit meer dan 50 landen hoe we beter gebruik kunnen maken van landbouwwetenschap, -kennis en -technologie om honger en armoede te bestrijden en een evenwichtige en duurzame ontwik-

keling te bevorderen. De totstandkoming van het rapport was een wereldwijd proces, waarbij zowel beleidsmakers als boeren, industrie, consumenten, wetenschappers, ngo's en andere middenveldorganisaties werden betrokken.

(4) *Recollecting Landscapes* is een her-fotografieproject dat startte in 1904. Honderden Vlaamse landschappen met een bepaalde natuurlijke vegetatie of cultuur, werden in 1904, 1980 en 2003 gefotografeerd. De schitterende driedelige reeks foto's die zo ontstond, schetst objectief en ontvankelijk hoe het Vlaamse landschap de laatste honderd jaar omgevormd werd.

(5) C.H.Budd: "Economische schetsen": daarin legt hij de drie economische onwaarheden bloot van het vrije marktsysteem zijnde: dat arbeid te koop is, dat kapitaal eigendom kan zijn en dat natuur (grond) bezit kan zijn.

(6) Kleinschaligheid wordt hier gezien als een relatie tussen boer en akker. Een bedrijf is kleinschalig in de mate dat de boer in staat is om de bodemvruchtbaarheid van zijn akker op peil te houden of zelfs te verhogen, zonder externe input van welke aard ook. De bepaling van kleinschaligheid aan de hand van oppervlaktecriteria is irrelevant.

De Landgenoten werft voor pilootproject Wijveld

De Landgenoten, het eerste coöperatieve biogrondfonds in Vlaanderen, is gestart met haar pilootproject het Wijveld, een CSA-boerderij in Destelbergen. Het biogrondfonds werd eind april opgericht door meer dan 15 organisaties die elk actief zijn ten voordele van duurzame landbouw, milieu en eerlijke handel. Het fonds beoogt het vrijkopen van landbouwgrond om deze ter beschikking te stellen van bioboeren. Op die manier wil De Landgenoten de agro-ecologische landbouw in Vlaanderen een duw in de rug geven.

De coöperatie van het biogrondfonds De Landgenoten werd eind april 2014 opgericht door een netwerk van middenveldorganisaties: BioForum Vlaanderen, Bond Beter Leefmilieu, CSA Netwerk, De Kollebloem, De Wassende Maan, FIAN Belgium, Helboom, Land-in-zicht, Landwijzer, Natuurpunt, Oxfam Solidariteit, Terre de Liens, Terre-en-vue, Velt, Voedselteams, Wervel en Widar.

Momenteel bestaat het biogrondfonds De Landgenoten enkel uit een coöperatie. De gelijknamige stichting wordt binnenkort opgericht.

De Landgenoten laat boeren en consumenten samenwerken aan een betere toegang tot landbouwgrond voor boeren. De toegang tot grond is, door zijn hoge prijs, één van de grootste drempels voor (startende) landbouwers. Door privémiddelen samen te brengen - via aandelen, schenkingen en legaten -, kan grond worden aangekocht en vele generaties lang worden beheerd als biologische landbouwgrond. Zekerheid over de toegang tot grond creëert kansen voor boeren om een duurzaam en agro-ecologisch bedrijf op te starten, uit te bouwen en door te geven aan een opvolger. Zo dreigt ook de opgebouwde bodemvruchtbaarheid, het levenswerk van de bioboer, niet verloren te gaan. En zo krijgt de boerderij opnieuw de ruimte om te groeien in een boeiend sociaal netwerk.

Het eerste project waar De Landgenoten zich achter schart, is het Wijveld, een CSA-boerderij met groente- en fruitteelt in Destelbergen. Op het Wijveld zijn twee boeren actief, Michiel die het Wijveld opstartte en, sinds 2013, Marie.

Boer Michiel kon van bij de start via een gepensioneerde boer zijn landbouwgrond pachten. "Ik was zelf absoluut geen vragende partij om landbouwgrond te kopen. Tot de eigenaar het perceel vorig jaar te koop zette."

Het Wijveld en De Landgenoten slaan nu de handen in elkaar om het aangeboden perceel van 3,3 ha aan te kopen. Als De Landgenoten het perceel niet kunnen aankopen, kunnen Michiel en Marie hun bedrijf hier niet verder zetten. Met de aankoop zal het bedrijf groter worden: dat biedt mogelijkheden aan Marie en Michiel om meer kleinfruit te telen, om meer klanten te bedienen en het bedrijf te bestendigen. Het geeft hen ook de mogelijkheid om duurzamer te worden: een ruimere vruchtwisseling en een meer extensieve benadering worden dan mogelijk. Meer grond biedt ook de mogelijkheid om randbeplanting te plaatsen, meer natuurlijke vijanden aan te trekken en minder afhankelijk te worden van externe bemesting.

www.delandgenoten.be

Meer info over De Landgenoten:

Kaat Segers, coördinator coöperatie, 03 286 92 77

kaat@delandgenoten.be

Tom Troonbeekx, voorzitter bestuur coöperatie, 0477 30 09 65

hetopenveld@gmail.com

28 mei 2014

Dictatuur 50 jaar later

Het is 'vollen bak' dezer dagen: spreken in achtereenvolgens de landbouwschool IFET in Rio Pomba, de landbouwuniversiteit van Lavras, de landbouwuniversiteit van Araras, de Agroecologiegroep in Sorocaba en de universiteit in Mauá- São Paulo.

Agrobusiness is misdaad

We komen terug van één van de ontmoetingen. Professor Luiz Norder begint te vertellen: "Er wordt al lang in ngo-kringen gezegd dat de Braziliaanse agrobusiness gewelddadig is. Dat is waar, maar het is duidelijker als we spreken van 'Agrobusiness is een misdaad'..."

Ik kijk even verwonderd op. Kan ik dat zo wel neerpennen: 'Agrobusiness is een misdaad'?! Gaat de Belgische Boerenbond met zijn agrobusinessstakken dat slikken? Hoe gaat de mengvoederindustrie met haar koepel Bemefa hierop reageren? Ze vindt van zichzelf dat ze 't zo goéd doet. De Belgische mengvoederindustrie zou in Europa aan de kop staan wat 'duurzaamheid' betreft. Mag ik met 'crimen' afkomen of moet ik mezelf censureren?

In mij hangt nog de echo van een andere Braziliaan die me uitnodigde om in zijn universiteit te komen spreken. Hij had het over het verhullend woordgebruik: "Bij de opkomst van de agrobusiness

werd hier zonder complexen dat woord gebruikt. Toen die term een negatieve bijklank kreeg, werd het zonder verpinken omgezet in 'agronegócio'." Nog een andere (kritische) prof. ontdekte plots in een gesprek met de gringo dat hij kritiekloos de terminologie van de chemie-zaadmultipationals overnam: genetisch gemodificeerde organismen; vertaling van 'Genetic modified organisms'. Hun ideologie: "We modifieren maar wat, zoals we eigenlijk al eeuwen doen: verbeteren, modifieren". Een verhullend woordgebruik, ja. In Europa hebben actiegroepen het over 'genetische manipulatie' om uit te drukken dat het inbrengen van genen vanuit vreemde organismen, toch wel een andere dimensie heeft dan veredelen binnen de eigen soort van organismen. Een gen van een kwal in een plant injecteren is toch wel van een heel andere orde. 'Manipuleren' drukt de realiteit beter uit.

De perfecte misdaad, (mee) toegedekt door Europa

Maar: 'Agrobusiness is misdaad', wat moet ik daar mee? Hij vervolgt: "Wij hebben milieuwetten (in verband met gebruik van gifstoffen, ontbossing, watervervuiling, lucht, etc.), fiscale wetten, arbeidswetten, we onderschrijven de mensenrechten. We veroordelen fraude en informele arbeid. Welnu, de agrobusiness schendt niet één legaliteit, maar alle tegelijk. Het is geen toevalligheid, maar een systeem. Ze weten dat die wetten bestaan, maar ze weten tegelijk dat ze amper gestraft worden als ze er zich niets van aantrekken. Bedrijven die op vele vlakken tegelijk illegaal bezig zijn, zijn geen uitzondering. Nee, het zijn grote uitzonderingen, de bedrijven die binnen de legaliteit werken. De agronegócio zet gewoon verder, wat de *fazendeiros* al eeuwen gewoon zijn. Er is niet veel verschil tussen de logica van een *fazenda* in de 18e eeuw en de informele praktijken

nu. Heel de agrobusiness-handel en wandel is tegelijk informeel en crimineel. Het is een 'crimen perfeito'."

De gringo: "Kan je geen voorbeeld geven van deze permanente criminaliteit?"

Luiz: "Het toppunt van criminaliteit is toch wel het verspreiden van tonnen gif via vliegtuigen. Er zijn geen echte wetten voorzien voor deze relatief nieuwe praktijk, alhoewel bepaald is dat het spuiten van gif bijvoorbeeld 500 meter van de bewoning moet afblijven. Welnu, bij de minste wind gaan ze daar constant over. Vorig jaar zijn nog 60 kinderen van een landbouwschool in Pontal do Buriti (deelstaat Goiás) in een kliniek opgenomen. Vergiftigd. Sommigen in coma. In vele gevallen weet niemand welke giften werden vermengd. In dit geval was het een product van Syngenta, Engeo Pleno. Het ziekenhuis zwijgt of werd het zwijgen opgelegd. De directeur die bijna vergiftigd werd, doorbreekt de stilte, maar werd met de dood bedreigd." ¹

Agrobusiness is een dictatuur "Is dit geen uitzondering?"

Luiz: "Nee, het is wel een uitzondering dat naar het gerecht gestapt wordt, omdat het zo flagrant is en omdat er zoveel slachtoffers zijn. In heel het land worden constant de grenzen van de wetten opgezocht of dagelijks overschreden. Het is een perfecte misdaad, omdat de soja nadien naar Europa verscheept wordt. Illegaal wordt legaal ², want Europa is toch het toonbeeld van 'wettelijkheid'! De voortdurende misdaad wordt verborgen, want de Europeanen wordt een rad voor de ogen gedraaid. Daar wordt veel uitgepakt met 'Ronde tafels van verantwoorde soja'. Wat is daar verantwoord aan? Kinderen worden vergiftigd en zijn getekend voor hun leven. Kijk maar naar de film. Agrobusiness is niet alleen een perfecte misdaad, maar ook een dictatuur."

"Is dat weer niet wat te grof uitgedrukt?" "Welnee, op 1 april wordt het begin van de civiel-militaire dictatuur herdacht. 1964: 50 jaar

geleden. Officieel is er nu geen dictatuur meer, maar wordt de eeuwenoude dominantie van de elite van grootgrondbezitters niet gewoon verdergezet? Met de civiel-militaire dictatuur landde hier de Groene Revolutie, de conservatieve modernisering van het fazendasysteem. Zoals de *fazendeiros* de zwakke staat met zijn geringe wetten altijd naar hun belang gemodelleerd hebben, zo was de militaire dictatuur ook ten dienste van een civiele elite. Vandaar 'civiel-militaire dictatuur'. Wetten werden en worden opgelegd om hun belang veilig te stellen. Wat doet de agrobusiness nu? Als er toch wetten zijn die hun beperkingen willen opleggen, ze massaal ontwijken en tegelijk proberen de wetten te laten opheffen. Moord wordt niet geschuwd. Daar kunnen de federale ambtenaren van de arbeidscontrole over meespreken. Bij een controle van een bedrijf werden vier controleurs gewoon vermoord. Wat doe je dan achteraf als 'nog levende controleur'?

'Competitiviteit' op de wereldmarkt betekent dat Brazilië die oorlog moet winnen, met zo min mogelijk kosten. Die worden gewoon afgewenteld op de bevolking en op het leefmilieu. Daar zorgt de 'bancada ruralista' (de 'bank' van de volksvertegenwoordigers die de belangen van de agrobusiness verdedigen) voor in Brasília. Ze bezetten een derde van het parlement en kunnen, als het er op aankomt,

nog veel meer parlementariërs mobiliseren. Het is een voortzetting van de dictatuur in een ander kleedje om de perfecte misdaad als legaal te verkopen. Ondertussen doen internationale groepen, zoals Monsanto, Cargill en co, zonder ethische bezwaren zaken met deze lui. Hetzelfde geldt voor Europa, China, Japan en hun belangen. Bijvoorbeeld de veevoeder- en vleessector zegt dat alles OK is, dat ze naar 'duurzaamheid' streven." Zucht! Op 1 april moet ik in het deelstaatarlement van Rio Grande do Sul spreken en op 2 april in het parlement van Santa Catarina. Zal ik de openbare woorden 'misdad' en 'dictatuur' durven gebruiken? Of zal ik mezelf censureren? Vaclav Havel had het over 'Poging om in de waarheid te leven'. Een poging. Niet de waarheid in pacht hebben, maar de internationaal opgelegde leugen doorprikken. Soms moet een eenling dat doen. Of een (werk-) groep, zoals Wervel. Als de leugen doorprikt wordt, staat de keizer naakt. Hoeveel prikken zijn er nog nodig?

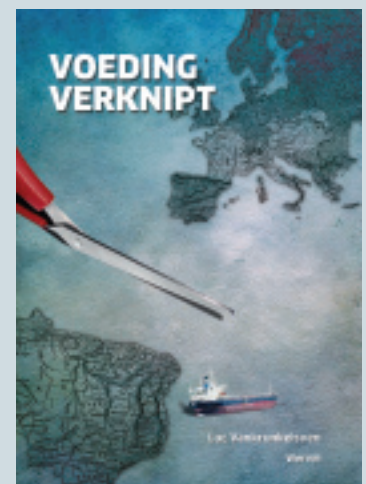
*Luc Vankrunkelsven,
Piracicaba, 28 maart 2014.*

¹ 3 mei 2013: www.youtube.com/watch?v=qHQdVWwZcGlg

² Zie: 'Legal! Optimisme – realiteit – hoop', Wervel, 2012.

Tot eind augustus vindt er in het BELvue museum te Brussel een expo plaats over Belgen in Brazilië. Wervel geeft er op 1 juli ook een workshop 'Voeding Verknijpt'. Zie voor meer info: www.vivabrazil.org

Het nieuwe Wervelboek 'Voeding Verknijpt' kost 17 euro. Wie vóór 1 juli twee boeken bestelt, ontvangt ze voor 15 euro/stuk + het boek 'De smaak van diversiteit' (inclusief portkosten, totale waarde: 50 euro).

CERRADO en TENTOONSTELLING

Elk voorjaar organiseert Cultuurcentrum *De Steiger* in Menen in samenwerking met een groepje enthousiaste en gedreven vrijwilligers een multiculturele happening onder de naam *Festo de Koloroj, een open geest voor alle culturen*. Dit jaar werd Brazilië als rode draad van alle activiteiten gekozen. Zo hoopten we mee te profiteren van de verhoogde belangstelling voor dit land vanwege het nakende WK. Een goede keuze, want we ontdekten zoveel mogelijkheden om onze boodschap van verdraagzaamheid via deze smeltkroes van culturen door te geven.

“Jongeren lieten hun gebruikelijke nonchalance op een onbewaakt moment even overgaan in een vleugje bewondering.”

Al speurend naar esthetisch én maatschappelijk verantwoord materiaal voor onze educatieve tentoonstelling *Mosaico*, kwamen we onder andere bij de vzw Wervel uit. Met goesting hingen we de pakkende natuurfoto's van de Cerrado uit die fotograaf en milieuactivist João Caetano enige jaren geleden op de gevoelige plaat zette. We leerden er zelf ook veel bij, want van de Cerrado had niemand van ons ooit al gehoord.

De scholen toonden grote interesse en er volgden vele geleide klasbezoeken. De levendige, fantasierijke foto's konden heel wat leerlingen bekoren. In een stuk kleurig hars zagen jonge kinderen een olifant, een stuk hout deed denken aan een hanenkam of aan Tante Sidonia. Jongeren lieten hun gebruikelijke nonchalance op een onbewaakt moment even overgaan in een vleugje bewondering. Kunst en natuur zagen ze hier zo prachtig

verenigd...

Met spijt in het hart hoorden we van Luc Vankrunkelsven in een zeer boeiende omkaderende lezing hoe de uiterst waardevolle Cerrado door de hebzucht van een handvol enkelingen elk jaar een stuk kleiner wordt. Hoe de rijke biodiversiteit in dit omvangrijke gebied door de massale aanleg van enorme plantages met monoculturen in gevaar komt. Maar tegelijkertijd beseften we dat we ook allemaal zelf een beetje schuldig zijn aan deze kaalslag. We eten immers toch zo graag een stukje vlees en rijden gedeeltelijk op biobrandstof, waardoor we ons

afhankelijk maken van de intensieve sojateelt.

En we maken veelvuldig gebruik van goedkoop

wc-papier en soms ook van papieren zakdoekjes, beiden producten van grootschalige eucalyptusteelt... Conclusie: het spoor van vernietiging in de Cerrado kan enkel tot stilstand gebracht worden als we er met ons allen voor gaan en kiezen voor een andere levenswijze. De ontroerend mooie foto's van João Caetano vormen hiertoe alvast een warme uitnodiging.

'Juntos num só ritmo' luidt de slogan voor het WK dat binnenkort van start gaat. Mogen we hopen dat we stilaan ook 'all in one rhythm' mee streven naar een kleuriger en rechtvaardiger wereld voor iedereen, in alle lagen van de maatschappij, jong én oud, in Brazilië of België en overal elders!

Agnes Voet,
coördinator organisatie *Festo de Koloroj*

Wervel kan slechts onafhankelijk blijven door uw steun. In deze rubriek laten we mensen aan het woord die ons steunen.

Waarom ik Wervel steun:

Eind jaren '80 ging Jozef naar bezinningsweekends in De Harp en in de Abdij van Averbode met Herman Verbeek en Luc Vankrunkelsven. Daar werd hij bewust dat wij vanuit België en Europa in Zuid-Amerika onterecht ontbosten voor veevoeder bij ons. Dat was het begin van ons zorgzaam omgaan met Moeder Aarde.

Einde 1989 ontstond vanuit een vormingsweekend in Averbode de gedachte om een werkgroep op te richten, die de landbouwproblematiek integraal zou benaderen. In januari 1990 werd de Werkgroep voor een Rechtvaardige en Verantwoorde Landbouw "Wervel" een feit.

Via verschillende acties leerden we Wervel beter kennen en wij waren gewonnen om maandelijks een gift te doen. In de beginjaren stond de ontbossing en het conflict tussen land- en bosbouw ter discussie. Nu, zoveel jaren later, is er blijkbaar niet veel veranderd. Maar toch ... Wervel heeft al enorm veel lobbywerk verricht en zal dat blijven doen. Het is nog steeds broodnodig om op te komen voor een rechtvaardig landbouwbeleid. Wervel zoekt naar de diepere oorzaken van de ongelijke verdeling van grond en oogst. Sommige medewerkers van Wervel zijn pluralistisch, anderen spiritueel geïnspireerd, maar allen delen ze eenzelfde sociale bekommernis om onze aarde leefbaar te houden. Ze hebben blijvend middelen nodig om die droom waar te maken. Daarom rekenen ze vooral op medestanders, die regelmatig giften overschrijven.

Wij zingen reeds 25 jaar met ons Solidariteitskoor Weerbots. Op onze jubileumconcerten zongen we onder andere: "Ik zou zo vele willen geven voor 'n wereld mee veel groen", uit het lied van Walter De Buck. Door te delen van wat wij hebben, kunnen wij de armoede en het onrecht uit de wereld helpen. Niet van je teveel delen, maar "het moet pijn doen" zegt Paus Franciscus. Dan alleen zal er beter leven ontstaan.

Verzet tegen de groten der aarde moet worden gedragen door velen. Kleine stapjes, maar met velen gezet, kunnen een grote impact hebben op het milieu, op het terugdringen van de opwarming van de aarde, op een vreedevolle samenleving. De christenen onder ons hebben hier dan ook een grote verantwoordelijkheid. En dan denken wij aan ons samen inzetten als eokerk. Dat houdt in dat we zorg moeten dragen voor de schepping door onze aarde niet "uit te leven", door onze ecologische voetafdruk te verkleinen ten gunste van de huidige en toekomstige generaties. De aarde is niet van ons, dus moeten we er respectvol mee omgaan. Wij moeten mensen hiervoor wakker schudden, ook al trappen we soms op zere tenen. En dat doen ze ook bij Wervel. Wij hebben voortrekkers nodig, die met de nodige kennis en expertise steeds op dezelfde nagel blijven kloppen.

Zo kunnen wij front vormen tegen de groten der aarde die andere plannen hebben met voedsel en regionale ontwikkeling. Zo zal de kloof tussen arm en rijk verkleinen. Zo zal het milieu er terug op vooruitgaan. Zo zal er vrede en gerechtigheid komen. Daarom vinden wij het cruciaal om Wervel te blijven steunen. Alle medewerkers verdienen het.

Jozef en Tilly Hertsens-De Maesschalck uit Sint-Niklaas

Bioboer of biolandbouwer?

Pioniers in de biolandbouw

Als we over boeren spreken, zijn er in de meeste talen twee termen. In het Frans hebben we 'les paysans' en 'les agriculteurs'; er zijn 'farmers' and 'peasants' in het Engels, 'agricultores' en 'campesinos' in het Spaans... In het Vlaanderen van de 20e eeuw, hadden wij niet de behoefte aan twee termen. Een boer is een boer. En als je het graag wat beschaafd houdt, spreek je over een landbouwer.

Maar om de huidige trends en evoluties in de landbouw te begrijpen, lijkt het echter nuttig om op zoek te gaan naar het verschil tussen die termen. Want achter de woorden, schuilt een apart verhaal, een verschillend landbouwmodel. Dat verschil uit zich het duidelijkst als we focussen op de biolandbouw. Onbewust hanteren we al jaren de term 'bioboer' of 'bioboerin', zelfs als het over een tuinder gaat. Biolandbouwers lijken niet echt te bestaan. Of toch?

Is boerenlandbouw dan zo veel duurzamer dan het landbouwersmodel?

Om die vraag te beantwoorden, moeten we uiteraard ook weten wat we bedoelen met boerenlandbouw. In tal van gesprekken en artikels wordt de zogenaamde kleinschalige, familiale landbouw gezien als de duurzame tegenpool van de intensieve landbouwindustrie. Maar is de werkelijkheid wel zo eenvoudig? En waarin schuilt dan het verschil tussen beide modellen?

Kleinschalig?

Eén van de klassieke tegenstellingen die gebruikt wordt om landbouwmodellen te typeren is hun schaalgrootte. De leuze 'Small is beautiful' roept nog altijd sympathie op. We associëren kleinschalige landbouw met een idyllisch beeld, van de tijd dat alles nog goed ging. Maar eigenlijk heeft niemand die

tijd echt meegemaakt. Als je ook maar een klein beetje wil mechaniseren in de landbouw, dan heb je een zekere schaalgrootte nodig. Iemand die ervoor kiest om koeien niet meer met de hand te melken, heeft een melkmachine nodig. En die verdient je nu eenmaal niet terug met twee koeien.

Boeren zijn bovendien ook echte ondernemers, in de klassieke zin van het woord. Het zit diep in de ondernemerslogica ingebakken dat je moet groeien. Als je aan de toekomst denkt, moet je groeien als economie, als bedrijf... Meer dan 40 jaar na Mansholt, is het landbouwbeleid dan ook nog altijd gefocust op schaalvergroting van de bedrijven. De landbouw in Vlaanderen blijft even groot, maar er verdwijnen wel elke week 24 bedrijven!

Dat onze bedrijven hierdoor nauwelijks nog over te nemen zijn, is een probleem dat we niet opgelost krijgen. Schaalvergroting en de daarbij horende specialisatie maakt bedrijven ook heel kwetsbaar voor de grillen van de natuur (ziektes, plagen, storm...), maar ook voor de evolutie van de prijzen. Je kan je bijvoorbeeld te pletter werken als varkensboer, maar als Poetin ons varkensvlees niet meer lust, dan keldert de rentabiliteit en voor je het weet zit je in de schulden.

De vraag rijst echter of we een keuze moeten maken tussen grootschalige en kleinschalige bedrijven. Enerzijds zijn dat heel relatieve begrippen, die sterk verschillen in de tijd, maar ook per regio. Anderzijds vinden we nergens sluitende argumenten om te stellen dat de schaalgrootte van het bedrijf rechtstreeks verband houdt met de duurzaamheid van een bedrijf. We denken dan ook dat het voor de typering van boerenlandbouw beter is om de schaalgrootte als criterium los te laten. Het maakt ons niets wijzer!

Familiaal?

Vaak wordt boerenlandbouw ook geassocieerd met familiale landbouw. De Verenigde Naties hebben 2014 zelfs uitgeroepen tot 'jaar van de familiale landbouw'. Ze stellen dat er wereldwijd ongeveer 500 miljoen familiale landbouwbedrijven zijn. En ze rekenen op die familiale landbouw om de wereld te voeden en de natuurlijke rijkdommen te beheren.

In tegenstelling tot veel anderen, doet de VN wel een poging om het begrip ook te definiëren. Ze stellen dat het een manier van landbouw is die hoofdzakelijk gebaseerd is op familiale arbeid, zowel van de vrouwen als de mannen. Maar veel verder reikt de definitie niet. Ze gaan er blijkbaar van uit dat het begrip familiale landbouw weinig uitleg hoeft. En in vele landen is dat ook niet zo belangrijk, want iedereen kent en ziet het verschil.

In het Zuiden gaat familiale landbouw heel vaak over een soort overlevingslandbouw, waarbij een groot deel van de producten voor eigen gebruik is. Hoewel deze boeren steunen op de tradities van tientallen generaties, stellen we vast dat de toenemende bevolkingsdruk hen vaak dwingt tot niet duurzame landbouw. Overbegrazing in droge gebieden, inefficiënt watergebruik bij irrigatie, afbranden van vegetaties: het zijn allemaal componenten van familiale landbouw die vandaag anders en beter kunnen. Hoewel er miljoenen kleinschalige, familiale boeren zijn die perfect duurzaam werken, kunnen we niet stellen dat dit altijd en overal zo is. Maar het is meestal wel duidelijk wat we bedoelen met familiale landbouw.

Als je het concept toepast op de landbouw in het Noorden, dan is die definitie heel wat complexer. Het is duidelijk dat een aantal grotere bedrijven sowieso niet meer onder de noemer van familiale landbouw vallen. Als de arbeid

niet hoofdzakelijk door het gezin van de boer gebeurt, dan hebben we een ander model. Punt. We denken dan in Vlaanderen aan de grotere glastuinbouwbedrijven, waar de tuinder een manager is die de boel runt. Maar dat zijn ook steeds meer varkensbedrijven die uitgroeien tot kleine kmo's waar Oost-Europeanen het echte werk doen. We willen die bedrijven niet per definitie bestempelen als slecht of niet duurzaam. Maar het is geen familiale landbouw.

Iets complexer wordt het al, als we kijken naargrotere bedrijven waar verschillende boeren in een samenwerkingsverband zitten. Ook in Vlaanderen zijn er nogal wat bedrijven waar bijvoorbeeld vader en zoon samenwerken. Dat leidt soms ook tot vrij grote bedrijven, complexe verhoudingen en afsprakenkaders. Maar het is een totaal ander type van bedrijf dan de hiërarchisch georganiseerde kmo-landbouw uit vorige alinea. In dit samenwerkingsverband is er geen piramidevormige structuur met één herenboer aan de top van de piramide. Meestal werken ook de verschillende boeren echt mee op het bedrijf.

De aanwezigheid van meerdere boeren biedt trouwens heel wat voordelen op de kaart van de sociale duurzaamheid. Want in dit model kunnen boeren elkaar vervangen en beurtelings genieten van een zondag, een weekje vakantie of ook al eens afwezig zijn omdat ze geplaagd worden door een griepje of een ander gezondheidsprobleem.

Dergelijke bedrijven zijn dus soms heel grote bedrijven, naar Vlaamse normen. Maar we kunnen in dit geval wel spreken van familiale bedrijven, want het merendeel van het werk wordt gedaan door 'de familie'.

Een aantal van de voordelen van dit samenwerkingsverband worden ook benut in andere structuren, waarbij meerdere boeren samenwerken zonder die familiale band. Dit gebeurt af en toe in de gangbare landbouw. Het komt ook voor in coöperatieve samenwerkingsvormen. In de praktijk blijken deze samenwerkingsverbanden veel minder bestendig in de tijd. Maar ze kunnen wel voor evenwichtige structuren zorgen. En ze maken het vaak mogelijk om ook boer te worden, zonder dat je ouders in de landbouw actief waren. In een samenleving waar slechts 1 of 2% van de mensen boeren zijn, is het belangrijk dat die mogelijkheid er

is! In dergelijke landbouwstructuren zitten dus heel wat sleutels voor (sociale) duurzaamheid, maar het is zeker geen familiale landbouw.

De voor- en nadelen van familiale structuren, worden somsook pas duidelijk als boeren failliet dreigen te gaan. Want de veilige structuur die veel ondernemers kennen in vennootschappen 'met beperkte aansprakelijkheid', wordt nog steeds afgeremd in de landbouw. De meeste boeren zijn dus persoonlijk aansprakelijk voor hun bedrijf (lees: voor hun schuldenlast), en dat maakt hen als familiale boer bijzonder kwetsbaar.

Er bestaan dus heel wat vormen van landbouw die minder of meer familiaal zijn. Er zijn geen duidelijk afgebakende grenzen van wat familiaal is of niet. Maar dat 'familiaal' per definitie beter is, houdt volgens ons geen steek. Ook hier misleidt de perceptie ons. Familiale landbouw is vaak een gezonde structuur, maar het is zeker geen garantie voor duurzaamheid. Soms hebben niet-familiale structuren zelfs voordelen. Familiale landbouw of niet? Who cares?

Intensief?

Een derde tegenstelling tussen landbouwmodellen is de klassieke patstelling tussen intensief en extensief. Intensieve landbouw wordt heel vaak geassocieerd met industriële, grondloze landbouw.

'Intensief' is echter een vlag die veel ladingen dekt. De termen 'intensief' en 'extensief' gaan over de manier waarop productiefactoren worden ingezet. In de landbouw zijn dat mensen (arbeid), kapitaal en grond. Als we spreken over intensieve landbouw, moeten we uiteraard vermelden over welke productiefactor we spreken. Maar ook dan bestaan er nog grote verschillen.

Intensief gebruik van grond wordt in Vlaanderen vaak vertaald als: veel dieren op weinig grond. Die associatie wordt gemaakt vanuit de historiek van de mestproblematiek en de vervuiling van het oppervlaktewater.

Maar intensief grondgebruik is heel wat meer dan dat! In een wereld waarin we veel mensen te voeden hebben, en waarin landbouwgrond schaars is, moeten we zonder meer de grond optimaal inzetten. Hoge opbrengsten per hectare zijn wenselijk en noodzakelijk. Het verschil zit hem in de manier waarop

je dat realiseert. Intensief bewerken van de grond kan met veel kunstmest, drijfmest, gewasbeschermingsmiddelen en met het uitputten van de grond. Maar intensief grondgebruik kan ook door de bodem heel nauwkeurig te voeden met compost en goede stalmest, door een grote differentiatie aan gewassen, al of niet door elkaar, door combinaties

Foto: De Kijfelaar

van akkergewassen, vee en houtige elementen, permacultuur, enz. Vaak zijn dat technieken die minder gemakkelijk te mechaniseren zijn, maar ze zijn wel intensief en duurzaam!

Extensief grondgebruik komt wel in beeld als er ook andere doelstellingen gerealiseerd moeten worden. In Vlaanderen kan dat bijvoorbeeld betekenen dat je ook natuurdoelen wil realiseren. Inzetten op biodiversiteit kan samen gaan met maaibeheer of begrazing. Dan gebruik je de gronden extensief en duurzaam.

De indeling tussen intensieve en extensieve landbouwwormen bestaat dus wel, maar ze zijn geen goede leidraad om meer of minder duurzame landbouw te typeren. Intensief en extensief werken zijn bovendien manieren van werken die in verschillende landbouwmodellen voorkomen.

Autonoom?

Het wordt stilaan duidelijk waarom een concept als boerenlandbouw voor zoveel verwarring en onduidelijkheid zorgt. De meest voor de hand liggende kenmerken helpen ons immers niet vooruit.

Iets dichterbij de kern van het verhaal brengt ons het aspect autonomie. Want dat is wel een sleutelement, maar vaak is het voor de buitenwereld niet altijd duidelijk wie op een boerderij de plak zwaait.

In Vlaanderen zijn er immers heel wat schijnbaar zelfstandige bedrijven. Formeel zijn dat zelfstandige boeren, maar in de praktijk is de schuldenlast er zo groot dat boeren nauwelijks echt bewegingsruimte hebben. Dat kan gaan over klassieke leningen bij de bank. Maar veel complexer wordt het als boeren achterstallige betalingen hebben bij bijvoorbeeld de veevoederleverancier. Die achterstallige betalingen zijn vaak zo groot dat ze op korte termijn niet kunnen worden terugbetaald. De leverancier tolereert dat omdat boeren op die manier gebonden worden aan één leverancier en mee moeten blijven draaien in de ratrace van productie op het scherp van de snee. De omzet en winst voor de leverancier en afnemer van de boeren zijn dan belangrijker dan de (economische) duurzaamheid van de boerderij zelf.

Autonomie houdt ook in dat boeren moeten kunnen kiezen van wie ze

producten kopen, maar vooral aan wie ze verkopen. In het Vlaanderen van de 21e eeuw, is het aantal afnemers in de land- en tuinbouw heel klein geworden. Zelfs de coöperatieve afnemers zijn door allerhande fusies zo groot geworden dat er geen keuze is. Boeren moeten dan maar naar de pijpen dansen van die kleine schare afnemers. Maar wat vooral het probleem is, is dat ze ook aan de prijs moeten leveren die die afnemers vooropstellen. En die prijzen maken het vaak onmogelijk om duurzaam te werken...

In de geïndustrialiseerde vormen van landbouw zitten boeren vaak vast in een kluwen van leveranciers, banken en een beperkt aantal afnemers. Dat kluwen zorgt voor relatief gelijke bedrijven, met gelijkaardige structuren, maar ook met gelijkaardige producten. Want dat is interessant voor de verwerkende bedrijven. De boerenlandbouw lijkt daarentegen vaak op een allegaartje van bedrijfstypes. Dat is een rechtstreeks gevolg van de mogelijkheid om zelf keuzes te maken, om zelf je bedrijfsstrategie uit te tekenen.

Autonomie is uiteraard een rekbaar begrip. In een wereld met zeven miljard mensen is niemand 100% autonoom, maar het gaat over de mogelijkheid om zelf strategische keuzes te maken, om zelf beslissingen te nemen om te verkopen, om zelf de verkoopprijs te bepalen, enz. Dat maakt het mogelijk voor boeren om ook andere keuzes te maken dan het korte-termijn-winstdenken. Ze kunnen keuzes maken in functie van de lange termijn, voor het overleven van het bedrijf over de generaties heen, voor het behouden van een betere bodemvruchtbaarheid, enz. Dat is niet uit liefdadigheid, maar gewoon omdat ze beseffen dat dit op termijn in hun voordeel uitdraait en dus ook economisch duurzamer is. Dat betekent niet, dat autonomie automatisch tot duurzame landbouw leidt. Maar het is wellicht wel een noodzakelijk kader!

Toegevoegde waarde

Een tweede sleutel is de creatie van toegevoegde waarde. De 'moderne' landbouw is erop gericht om zoveel mogelijk te produceren tegen zo laag mogelijke prijs. Veel liters melk per koe, veel graan of aardappelen per hectare en lage economische marges, zo moeten boeren werken. Maar het is precies die

lage prijs, die de verschillende aspecten van duurzaamheid ondermijnt.

Bij de zogenaamde multifunctionele boeren liggen de kaarten helemaal anders. De rode draad doorheen hun verhaal is het realiseren van meer toegevoegde waarde. Dat kan gaan over een boer die beslist om zelf een deel van zijn varkensvoer te telen en zelfmenger te worden. Dat kan gaan over een bedrijf dat kiest voor gemengde landbouw (vee en akkers) om zo kringen te sluiten en minder inputs aan te kopen. Maar vaak gaat dat ook over boeren die de verkoop weer in handen nemen of die hun producten gaan verwerken tot een product met hoge toegevoegde waarde. Al die verschillende strategieën hebben tot doel om een grotere marge te realiseren. Het is wat Van der Ploeg noemt 'the repeasantization', het 'herboeren'. Terug spreken over de peasants of boeren van de 21e eeuw. Want voor alle duidelijkheid, dit gaat niet over enkele boeren in de marge van het verhaal. In Nederland is ongeveer 60% van de boeren in min of meerdere mate deze strategie volgen.

Nog volgens Van der Ploeg vormt die extra toegevoegde waarde een belangrijk aandeel in de economie. Het gaat over een grote omzet, maar interessanter nog is dat die activiteiten een groter multiplicatoreffect op de rest van de economie hebben. De hoevetoeristen zorgen bijvoorbeeld ook voor extra omzet voor de plattelandsbakker. Dat brengt dus leven in de brouwerij. En geld in het laatje.

Bovendien zorgt de diversiteit aan activiteiten ook voor een betere risicospreiding. Omdat er zo'n grote variatie aan bedrijven en strategieën bestaat, wordt de plattelandseconomie ook minder kwetsbaar.

Nog interessanter wordt het als we kijken naar de productiewijzen van deze boeren. Want door de keuzes die ze maken, staan ze vaak veel dichterbij hun klanten, en zijn ze ook gevoeliger voor wat er in de samenleving beweegt. Duurzame landbouw, natuurbeheer, biologische voeding... allemaal keuzes die goed in de markt liggen bij heel wat klanten. En op die manier sluit boerenlandbouw veel nauwer aan bij wat er leeft. De keuze voor een landbouw met hoge toegevoegde waarde biedt dus enorm veel perspectieven!

Boerenlandbouw?

In tegenstelling tot wat er vaak wordt gesteld, is boerenlandbouw dus niet altijd kleinschalig, familiaal en extensief. Wel essentieel is de keuze voor een meerwaarde-landbouw. De keuze voor een hoge toegevoegde waarde per geproduceerde eenheid creëert een breed palet van mogelijkheden om op een andere manier aan landbouw te doen. Het is die beweegruimte die boeren in een positieve spiraal brengt. Dat leidt niet per definitie naar een duurzame landbouw, maar het creëert alleszins de nodige ruimte om duurzame keuzes te maken.

Bioboeren of biolandbouwers?

De pioniers in de biolandbouw kozen vrijwel allemaal voor het model van de boerenlandbouw. Want alleen binnen dat model was er de (economische) ruimte om die keuzes te maken. Deze pioniers slaagden er zelfs in om de negatieve connotatie van het woord 'boer' om te buigen. Voor heel wat geïnteresseerden is 'boer' zijn nu best wel hip.

Maar nu de biolandbouw in Europa blijft groeien, stelt zich de prangende vraag of biolandbouw ook vanuit het landbouwers-model moet kunnen. We hebben het geluk dat steeds meer mensen bio kopen, ook via de klassieke distributie. En met het huidige aantal bioboeren produceren we te weinig om aan de vraag in Vlaanderen te beantwoorden.

Hier en daar zijn er dan ook een aantal landbouwers die mee op de kar springen, die zien dat biologische landbouw perspectief biedt. Maar niet alle landbouwers staan te springen om dan meteen ook te beginnen met een boerderijwinkeltje of een andere vorm van rechtstreekse verkoop. Sommige boeren willen wel bio gaan, maar willen produceren en niks anders.

In theorie is dat uiteraard geen probleem. In de praktijk stellen we echter vast dat onze huidige landbouw- en voedsel economie daar nog niet aan toe is. De werking van onze landbouw- en voedselmarkten is immers nog altijd gericht op zo laag mogelijke prijzen voor voedsel, zeker wat betreft de prijs die betaald wordt aan de boer.

De klassieke handelskanalen zijn er

nog steeds op gericht om alles, altijd en overal aan te bieden. Ook in de biosector moeten alle appels blinken, moeten kolen mooi in een kist passen. Ook in de biosector moet de consument het hele jaar door sla en tomaten kunnen eten. Als we die hier niet hebben, dan vliegen we de producten wel over vanuit het Zuiden! En als het goedkoper kan, dan halen we de producten wel in Nederland of Spanje. In sectoren zoals die van het fruit, is dat nog niet merkbaar, omdat er zulke grote tekorten zijn. Maar voor de producenten van biologische groenten, is de druk op de bio-prijzen een reël gegeven. En dan wordt het al gauw moeilijk om de nodige manoeuvreerruimte te behouden.

Zolang de landbouw- en voedsel-economie, niet structureel verandert, is het voor bioboeren wellicht noodzakelijk om te kiezen voor het model van de boerenlandbouw. Dat betekent niet dat alles kleinschalig, artisanaal of familiaal moet. Maar het betekent wel dat bedrijven zelf de touwtjes in handen hebben, prijzen kunnen bepalen en kunnen kiezen voor een meerwaarde!

LEF: Lokaal, ecologisch en fair trade

Wervel benadrukt al 25 jaar dat de werking van onze landbouw- en voedselmarkt een hinderpaal vormt voor een duurzame voeding. De naam 'werkgroep voor een rechtvaardige en verantwoorde landbouw' verwijst daarnaar. Want milieuverantwoord werken, wat we in de bio-sector zeker doen, kan alleen als daarvoor een rechtvaardige vergoeding wordt betaald. En helaas wordt die rechtvaardige vergoeding nog steeds niet gegarandeerd door ons economisch systeem. Daarom voert Wervel campagne voor boeren met LEF, precies om de link te leggen tussen de manier van produceren en de manier van verkopen, om te benadrukken dat je voor de keuze voor bio nog altijd LEF nodig hebt!

Bavo Verwimp

een tekst van het Wervelteam landbouwbeleid

Bron:

- www.fao.org/family-farming-2014
- Van der Ploeg J.D., The New Peasantrie (o.a. p. 158)

LOKAAL★ECO★FAIR

24 KRUISEN: 1 KRUIS VOOR ELKE BOERDERIJ DIE ER OOK DEZE WEEK IN VLAANDEREN MEE STOPT

Waar men gaat langs 'Vlaamse' wegen, komt men nu opvallende kruisen tegen. Dat is tenminste de bedoeling van het team LEF om de aandacht trekken op een eerlijke verloning voor boeren.

Vorig jaar organiseerde Wervel vzw samen met Associations21¹ op Boerenstrijddag, 17 april, een rondetafelgesprek 'Fair Trade Lokaal in Brussel'. Allerhande initiatieven werden voorgesteld om werk te maken van een eerlijke prijs voor boeren. Dit jaar startten het LEF-team met kruisen op velden te plaatsen met de boodschap '24/week, in 2030 geen boeren meer?' Want als er elke week 24 boerderijen stoppen, continu sinds 14 jaar, hoeveel zullen er dan nog voor ons voedsel zorgen in 2030? Welk voedsel willen we? Hoe moet het geproduceerd worden en door wie?

De kruisen willen aanzetten tot meer waardering voor de arbeid die gevarieerd en gezond voedsel voortbrengt.

24 kruisen doken al op in Lovendegem, Ichtegem, Drongen, Verrebroek en Haasrode.

Ook in Haren op de aardappelplantactie 'Geen grond zonder boeren, geen boeren zonder grond' en in het Warandepark in Brussel trok één kruis voor de boerenlandbouw de aandacht.

VTM filmde de kruisen in Ichtegem, bracht de campagne 'Boerzktloon' in beeld en liet een tuinbouwer van Ardoorie aan het woord die zijn slechte onderhandelingspositie ten opzichte van de veiling toelicht: 'De kosten en de kwaliteitseisen worden steeds hoger en de prijs die wij als boeren krijgen is in geen 10 jaar gestegen'... Ook de treinkrant 'Metro', 'Het Nieuwsblad', 'Argus Actueel', het belang van Limburg en Radio 2(Limburg) schonken aandacht aan de problematiek.

¹ Associations 21 is een koepelorganisatie die de samenwerking tussen Franstalige organisaties in België op het vlak van duurzame ontwikkeling faciliteert.

campagne BOERZKTLOON

open deur bij Bavo Verwimp, bio aardappel boer

DE BELGISCHE FRIET 'GENE VETTE' VOOR DE BOEREN

Campagne BOERZKTLOON

Na het werk snel voor het ganse gezin langs de lokale frituur gaan, het kan soms toch zo gemakkelijk én lekker zijn.' Dit lees ik bij het googlen op 'kostprijs bakje friet'.

Volgens het Nationaal verbond van Frituristen (NaVeFri) bedraagt de prijs van een pakje friet gemiddeld 2,20 euro. De friturist verdient hier 1 euro aan. Dat lijkt een normale winstmarge, maar wat met de boer die de frietjes op het veld verzorgde? Uit de gegevens van het NaVeFri blijkt dat 34 cent per pakje naar de aardappelen gaat, of beter naar de aardappelhandelaar die er ook transport- en behandelingskosten in verrekent. De boer zelf krijgt volgens Belgapom in juni 2014 5,3 voor 100kg bintjes 5,3 euro. Verrekend in een pakje friet is dit dus nog geen 2 eurocent. Daar tegenover staat een stijgende productiekost. De Nederlandse Akkerbouw Vakbond, berekende de kosten die de boer heeft voor het produceren van frietaardappelen in 2014 en kwam op 12 cent per kilo bij de levering 'af land' vanaf zandgrond. Bij de teelt op klei, is de kostprijs hoger nl. 16,7 cent per kilo. De kostprijs is sterk variabel waarin de grondprijs een belangrijke factor is. Per bakje friet leggen sommige boeren er dit jaar 2 tot 3 eurocent op. Gene vette...

VERDELING VAN DE KOSTEN BIJ EEN PAKJE FRIETEN

aardappelen	0,34 euro	16%
vet	0,14 euro	6%
verpakking	0,08 euro	4%
energie	0,09 euro	4%
investeringen	0,13 euro	6%
huur	0,09 euro	5%
loon	1 euro	45%
BTW (gemiddelde van meneemfrietten 6% en ter plaatse consumeren 12%)	0,2 euro	9%
diverse kosten (belastingen, verzekeringen, sociale lasten,...)	0,12 euro	5%

Via de korte weg, rechtstreeks van de boer, kan je zelf frietjes snijden en genieten van verse, eerlijke frietjes. Of je kan lef hebben en de lokale frituur overtuigen om 'de boer op te gaan'. Wie zoekt er mee naar de lokale frituur met lef, naar een frituur dus waar de frietaardappelen Lokaal geteeld Ecologisch en Fair voor de boer zijn?

Veerle Devaere

Oeps?

Wervel verbetert foutieve cijfers in de media: in dit geval een factor-10- foutje voor het inkomen van de boer op VILT.be ...

Voorwoord in De Drietand van 16 mei

De voorbije weken werden op verschillende niveaus initiatieven genomen om het belang van de agrovoedingssector in België en Europa te benadrukken. Vooral dat laatste is voor onze producenten niet onbelangrijk, als je weet hoe prominent de Vlaamse agribusiness aanwezig is in Europa en in de rest van de wereld.

Er was het Belgische initiatief om een gezamenlijk memorandum op te maken over alle schakels in de keten heen en het te overhandigen aan alle politieke partijen, in de aanloop naar de verkiezingen op 25 mei. De reacties daarop waren vrij positief en verschillende partijen vermelden expliciet faire handelsrelaties en correcte verhoudingen binnen de keten als cruciaal gegeven om iedereen zijn graantje te laten meepikken. Keer op keer herkennen we daarin een bevestiging en ondersteuning van onze vraag voor een betere waardering van ons werk. Om goede kwaliteitsvolle producten te kunnen blijven leveren is er werkelijk nood aan een juiste, kostendekkende

mer? Europa ziet heil in de oprichting van producenten- en brancheorganisaties om de relaties binnen bepaalde kolommen te verbeteren en de positie van de boeren en tuinders te versterken. Links en rechts worden daartoe initiatieven genomen en stapje voor stapje wordt vordering gemaakt, maar met de ervaring die we hebben bij de besprekingen hierover met de private zuivelsector weten we dat dat verhaal niet zo vanzelfsprekend is. Er moet namelijk vrij open met elkaar over de cijfertjes kunnen gepraat worden en dan weet je het wel zeker?

Ook in andere sectoren wordt stilletjes verder gewerkt aan het uitdenken en uittekenen van nieuwe structuren die de rol van de boerende boer wat zou moeten versterken aan de onderhandelingsstafel. Wij, vanuit het ABS, werken daaraan ook mee, maar blijven vragende partij om de kostendekkende prijs te allen tijde als basis mee te nemen. Wie niet uit de kosten geraakt van voor hij start zal immers niet lang geneigd zijn om verder te gaan in deze of gene sector en zijn conclusies trekken. Daar zijn we meer en meer van overtuigd, voortgaand op de steeds toenemende golf van noodsignalen die ons ter ore komen.

“De telefoon bij de hulpverleners van Boeren op een Kruispunt blijft rinkelen, alle beloftes en initiatieven van overheidswege met dialoogdagen en sectorinitiatieven ten spijt.”

vergoeding voor het product, maar ook voor de geleverde arbeid. Want dit laatste wordt nog al eens vergeten bij berekeningen die gebeuren om een gemiddelde kostprijs te berekenen. Niemand werkt vandaag de dag voor niets, zo denken wij er toch over. Waarom zou de varkenshouder bijvoorbeeld niet mogen starten met zijn eigen arbeidstijd te verrekenen in zijn productiekost en dus ook in zijn verkoopprijs?

Alle andere sectoren, de agrovoedingssector inclusief, starten met een aantal vaste kosten om uiteindelijk tot een minimale verkoopprijs te komen. De loonkost is daar één element van en in de huidige Belgische omgeving niet de minste. In de eindprijs zit ook een zekere winstmarge verrekend, waar niemand problemen mee kan hebben, maar die van die aard moet zijn dat ook anderen iets kunnen rapen natuurlijk.

Daar blijft volgens ons een grote uitdaging voor de volgende maanden en jaren. Hoe krijg je partners in de keten zover dat er rekening gehouden wordt met effectief gemaakte kosten in onze sector bij de prijsbespreking tussen producent en afne-

mer? De telefoon bij de hulpverleners van Boeren op een Kruispunt blijft rinkelen, alle beloftes en initiatieven van overheidswege met dialoogdagen en sectorinitiatieven ten spijt. Pijnlijk voor wie steeds weer zijn nek uitsteekt als syndicaat voor de land- en tuinbouwers, des te pijnlijker voor de betrokkenen zelf uiteraard, maar ook voor de beleidsmakers. Zij dragen hierin ook een verantwoordelijkheid door het uitblijven van harde spelregels binnen het ganse bestel van toelevering, over productie en verwerking tot retail. Wat niet lukt in onderling overleg, moet kunnen worden afgedwongen met steun van politici die écht de hand aan de ploeg willen en durven slaan.

De pluimen zullen bij gelegenheid wel eens in het rond vliegen, maar waar het nooit waait is het stil en gebeurt nooit iets...

Wij zijn er in ieder geval klaar voor.

Hendrik Vandamme
Voorzitter Algemeen Boeren Syndicaat

Interview met Mario Devroe, tuinbouwer in Ardooie

Mario Devroe runt in Ardooie een tuinbouwbedrijf. Hij nam het 14 jaar geleden over van zijn vader. Zijn opa startte met dit groentebedrijf. De oppervlakte (3,5 ha) is dezelfde gebleven. Wel zijn er serres en een hangar bijgekomen. De groenten worden allemaal aan de REO-veiling in Roeselare geleverd, slechts enkele kilometers van zijn bedrijf.

Wat is er veranderd sinds je begon met dit bedrijf?

Mario: Het is als boer steeds moeilijker om overeind te blijven: de prijzen van groenten zijn al 20 à 30 jaar dezelfde gebleven, maar de kosten voor plantgoed, meststoffen en spoeistoffen stijgen continu. Ook de afschrijvingen van de serre en landbouwmateriaal komen er bovenop. Toen ik pas het bedrijf overgenomen had, adviseerde men mij om serres te zetten om op die manier leefbaar te worden. Welk loon ik zo zou opstrijken, bleef een groot vraagteken.

Nu heb ik 4000 m2 serres staan, maar om vandaag leefbaar te zijn in de tuinbouwsector moet je 1,5 ha serres hebben. Om de kosten de baas te kunnen moet je altijd groeien en ook grotere risico's nemen.

Waarom stoppen er zoveel boeren?

Voor familiale bedrijven ziet de toekomst er niet rooskleurig uit. Veel bedrijven hebben ook geen opvolger. De kinderen zien de grote risico's die aan het beroep verbonden zijn, de lange werkdagen die niet beloond worden, de sociale isolatie. In de keten van veld naar bord worden alle kosten doorgerekend, behalve die van de boer: je zet je producten af op de veiling, betaalt ook daar kosten op de verkoop en je weet niet welke prijs je zult krijgen. Later lees je de reclamefolders van diverse supermarkten en zie je bijvoorbeeld de prei tegen de spotprijs van 0,99 euro terwijl je zelf 5 of 6 cent per kilo krijgt. De prijs in de goedkoopste winkelketen is dus minstens vemenigvuldigd met 10. Idem voor sla: je krijgt 5 eurocent en in de winkel vind je geen sla voor minder dan 1 euro, twintig keer meer dus. Je speelt eigenlijk op de lotto. Soms heb je geluk en is het aanbod klein en ben jij erbij, maar meestal is het aanbod groot.

Wat is voor u een eerlijke prijs?

Veel mensen moeten weinig afschrijven: hun huis, een auto. Voor een landbouwer is dat veel meer. Je kan ook niets sparen. In een eerlijke prijs worden ook je werkuren gerekend.

Wat denk je van korte-keten initiatieven? Of van CSA (Community Supported Agriculture)?

Het zijn wel mooie en goede initiatieven maar ze zijn niet haalbaar voor alle boeren.

Jan plaatste 24 kruisen in Alken

Hoe kan je een betere prijs afdwingen op de veiling, in supermarkten?

De veiling verhandelt binnenlandse producten. Supermarkten werken tegenwoordig meer en meer met groothandelaars die het goedkoopste aanbod hebben, van waar het komt, krijgt dan minder aandacht. Of het lokaal of niet, het maakt niets uit. Zo komen er bijvoorbeeld goedkope loten uit Duitsland, Bretagne en zelfs Polen. Albert Hein is een Nederlandse supermarktketen en brengt zo meer Nederlandse producten op de Belgische markt. De consument weet dat niet of houdt er geen rekening mee. Hij kiest voor de goedkoopste groenten...

De Wervelcampagne BoerZKTloon haalde op 5 mei het VTM nieuws. Was je tevreden over de reportage die de problemen bij landbouwers in beeld bracht?

Ik kreeg veel goeie respons van mensen die zeiden dat dit verhaal van een tuinbouwer wel eens op tv mocht komen en meer aandacht verdient. Consumenten krijgen ook de menselijke kant van de boer te zien: Ze horen met welke problemen hij worstelt. Het is beter dan altijd het beeld van een 'vuile' boer die mest aan het uitrijden is...

Ik vind dat de problematiek rond voedsel en voedselproductie meer in het nieuws mag komen!

Ex-melkveehouder Raphael Van Leirberghe getuigt (Drongen, Gent)

Veehouder Raphael Van Leirberghe woont al sinds 1968 op zijn boerderij in de mooie Drongense Assels. 'Melkbedrijf Campina kwam hier jaren om de drie dagen langs om telkens 800 liter melk op te halen', vertelt hij. 'Maar sinds ze daar verplicht een nieuw, zwaarder type vrachtwagen gebruiken, raken ze niet meer tot hier. De weg is niet breed genoeg.' 'Ik heb geïnformeerd of het mogelijk was om de wegen opnieuw aan te leggen, maar daar bleek een hoog prijskaartje aan vast te hangen. Campina zei dan weer dat het uitgesloten was dat ze de oude, kleinere vrachtwagentjes bleven gebruiken.'

Maar ik heb er ondertussen wel al elders zien rondrijden. Erg frustrerend allemaal. Ze hebben mij mijn brood afgenomen. Ik heb mijn vijftien melkkoeien moeten verkopen – van de ene dag op de andere – omdat ik anders met al die melk bleef zitten. Het doet pijn dat die beslissing in mijn plaats is genomen. Ik betreur ook dat ik voor het enorme verlies op geen enkele manier een vergoeding heb gekregen, niet van Campina en niet van Stad Gent.'

Uit: Het Nieuwsblad, 13/5/14

WERELDMELKDAG - Samen voor maatschappelijk verantwoorde en eerlijke melk!

Op 1 juni plaste Manneken Pis de hele dag melk. Het was immers Wereldmelkdag. Wervel, Dierenartsen Zonder Grenzen en Biosano voerden actie om het belang van melk wereldwijd en de gezamenlijke strijd van melkboeren in Noord en Zuid voor een eerlijke prijs onder de aandacht te brengen. Met de melk van Biodia als inspirerend voorbeeld tonen we dat eerlijke en maatschappelijk verantwoorde melkproductie mogelijk is.

Nog nooit werd in de wereld zoveel melk geproduceerd: 625 miljard liter verse melk in 2012. Dat komt neer op negentig liter per wereldburger. Een derde daarvan komt uit Europa, van oudsher de belangrijkste speler op de internationale melkmarkt. De melkquota - een maatregel die de overproductie van melk tegen moest gaan - werden in 2015 afgeschaft. Verwacht wordt dat Europa nu nog veel meer melk zal gaan produceren ... Maar kunnen we zo wel blijven doorgaan?

Boze boeren in het Noorden

Wie wordt er beter van de verhoogde melkproductie in Europa? Alvast niet de Europese melkveehouders. Niet voor niets zijn zij stevast goed vertegenwoordigd op boerenbetogingen in Brussel. Hun boosheid tegenover overheden, de zuivelindustrie en de supermarkten is niet nieuw: de prijzen die ze voor hun product krijgen zijn al jarenlang niet of nauwelijks kostendekkend. In 2009, een dieptepunt voor de sector, bedroeg het gemiddelde inkomen in de Belgische melkveehouderij amper 30 procent van dat van de gemiddelde Belg. De beelden van boze boeren die hun melk over de velden uitspotten staan ons nog vers in het geheugen.

Problemen in het Zuiden

Ook het Zuiden is geen winnaar van het Europees landbouw- en ontwikkelingsbeleid. Door een gebrekkige investering in de ontwikkeling van de lokale opslag- en verwerkingsinfrastructuur, een tekort aan ondersteuning van melkboerenorganisaties en coöperaties en de concurrentie van goedkoop melkpoeder kan de zuivelsector in Afrika zich moeilijk ontwikkelen. Tezelfdertijd speelt melk een belangrijke rol in de lokale

economie en is ze essentieel in het zorgen voor inkomen en voor voedselzekerheid van miljoenen mensen. Melk kan immers bepaalde essentiële voedingsstoffen voor jonge kinderen aanreiken. Melkconsumptie is dan ook een goede manier om ondervoeding tegen te gaan. Door investeringen in productie, ophaling en verwerking van melk en door het versterken van capaciteiten van lokale boerenorganisaties en melkcoöperatieven zou de productie en consumptie van lokale melkproducten makkelijk naar een beter niveau getild kunnen worden.

Milieuschade

Het obsessieve idee dat alleen productiviteitsstijgingen en schaalvergrotingen kunnen leiden tot een beter inkomen heeft ook nog andere negatieve gevolgen die over de hele wereld gevoeld worden. Om de productie in Europa op te drijven, gebruiken boeren steeds meer maïs en soja als veevoeder. Waarom dat niet duurzaam is? In Latijns-Amerika worden er massaal bossen vernietigd om veevoedergewassen te verbouwen. Waar de melkkoe vroeger bijna uitsluitend gras at, een grondstof die voor de mens onverteerbaar is, treedt ze nu meer en meer met de mens in concurrentie voor haar voeder. Een koe is bovendien gemaakt om gras te eten. Te veel krachtvoer zoals maïs en soja is niet goed voor haar welzijn. Het vergroten van de schaal en/of de productiviteit brengt bovendien verminderde weidegang, grotere ziektedruk en een hoger antibioticagebruik met zich mee.

Duurzame toekomst

Deze manier van produceren is niet houdbaar. De boeren en het milieu zijn er het slachtoffer van. En op lange termijn zal ook de consument de gevolgen voelen. Daarom voeren wij – Wervel, Dierenartsen Zonder Grenzen en Biosano – op Wereldmelkdag actie voor maatschappelijk verantwoorde en eerlijke melk. Als voorbeeld zetten we Biodia in de kijker, het enige Belgische melkmerk dat de Fair Trade-criteria hanteert. De prijzen die boeren voor deze melk krijgen zijn gebaseerd op de kostprijs, inclusief een faire verloning. Bovendien zet het lastenboek van biodia ook andere

duurzaamheidscriteria voorop. Zo wordt er gekeken naar biologische productie, het gebruik van lokale eiwitten in het veevoer (geen Latijns-Amerikaanse soja) en trajecten die biodiversiteit stimuleren en antibioticagebruik op het bedrijf beperken.

Met deze actie willen de drie organisaties het belang van melk bij ons en in het Zuiden onderstrepen. Dit alledaagse product heeft door de enorme volumes immers een grote impact op de samenleving, niet in het minst door de keuze die u als consument maakt.

Over Dierenartsen Zonder Grenzen

Dierenartsen Zonder Grenzen is een Belgische ngo die in afgelegen Afrikaanse streken strijdt tegen honger en armoede door de veeteelt te verbeteren. Onder andere door de dierengezondheidszorg te verbeteren, lokale melkerijen te ondersteunen, lokale veeboeren op te leiden, voorraden veevoeder op te slaan en de toegang tot veemarkten, water en grasland te verbeteren. Dierenartsen Zonder Grenzen heeft projecten in Niger, Mali, Burkina Faso, Rwanda, Congo, Burundi, Oeganda, Zuid-Soedan en Kenia. Veeteelt is van levensbelang voor de bevolking van die landen. Wanneer de dieren gezond zijn, zijn de mensen dat ook!

Wervel vzw

Wervel staat voor Werkgroep voor Rechtvaardige en Verantwoorde landbouw. Wervel is een vrijwilligersbeweging die streeft naar een landbouw die economische, ecologische, sociale en culturele meerwaarden creëert op lokaal vlak en in solidariteit met de rest van de wereld. Via netwerking, campagnes en publicaties beweegt Wervel consumenten, boeren en organisaties tot samenwerking om deze landbouw vorm te geven.

Biosano/Biodia

Biosano is een groothandel in biologische voedingswaren en zaadgoed. Biosano koopt waar mogelijk rechtstreeks aan bij boerencoöperaties, in langetermijnrelaties. Biosano beheert het merk Biodia, een merk dat staat voor eerlijke Belgische melk. Biodia kwam tot stand in samenwerking met de coöperatie van biologische melkveehouders Biomelk Vlaanderen/Biolait Wallonie. Een onafhankelijk gecontroleerd lastenboek, ontwikkeld door Wervel en Vredeseilanden, garandeert een correcte prijs aan de boer.

Benny Van de Velde

Boerenforum - zondag 14 september 2014: welkom !

In het najaar van 2014 gaan boeren uit heel Vlaanderen met elkaar in gesprek op een eerste boerenforum. Het wordt een treffen waarop ze elkaar op een positieve manier kunnen ontmoeten, tegen alle onheilsberichten over de landbouw als sector en het boerenberoep in. De landbouw die er centraal zal staan, is een rechtvaardige landbouw die zich niet van zijn grond laat verdrijven, die zijn producten kan verkopen aan eerlijke prijzen en die via een korte keten zijn weg vindt naar de burger.

Op het boerenforum zal het gaan over boerenpraktijken en boerenthema's. We willen de ontmoeting organiseren tussen professionele boeren en boeren in bijberoep, tussen thuisverkopers en contractwerkers, tussen biotelers en kleine verwerkers, tussen landbouwactivisten en landloze boeren, met boeren in opleiding en andere producenten in spe. Ze zullen elkaar kunnen ontmoeten bij een glas, hun kennis uitwisselen en lief en leed delen. Zij vertegenwoordigen het hart van ons voedselsysteem en verzorgen de gronden in alle uithoeken van onze Vlaamse regio's.

Tegelijk stelt het forum zich ook open voor alle mensen die graag weten wat ze eten en die willen samenwerken voor voedsel dat verbonden is met een streek, zijn mensen en de natuur. We zien deze groep mensen groeien. Er zijn opendeurdagen, hoeveverkoop, verhalen van landbouwers en er is de charme van de boerenstiel.

Er wordt veel mogelijk als er nieuwe banden groeien tussen boeren en burgers. Ze staan aan de zijde van boeren en zijn de Vlaamse co-producenten.

Het eerste Boerenforum zal zich in drie workshops buigen over drie zeer actuele thema's: toegang tot grond en meer bepaald de pachtwet die voortaan Vlaamse beleidsmaterie wordt; ruimte voor autonomie in de prijszetting en de noodzaak aan eerlijke prijzen; het potentieel van de korte keten en directe verkoop dat nog steeds gehinderd wordt door knelpunten in beleid en wetgeving. Het forum zal, samen met de aanwezige boeren en deelnemers, uitdagingen formuleren gericht aan het beleid.

Waar?

**Boerderij 'De Zwaluw',
Verbindingsweg 66, Lovendegem
(09) 372 77 84 - www.biodezwaluw.be
Inschrijven: boerenforum@gmail.com**

Het forum wordt georganiseerd door een los verband van boeren, met de actieve steun van Voedselteams en Wervel. De dynamiek kadert in de verdere uitbouw van het Via Campesina-netwerk in Europa en is een opvolging van de Europese bijeenkomst Nyeleni in Krems, Oostenrijk, 2011

Lokale plantaardige eiwitbronnen ook in het noorden van Europa?

De teelt van plantaardige eiwitten voor menselijke consumptie zit in de lift, en dat werd hoog tijd. Toch staan we nog niet ver. Slechts de helft van de geteelde plantaardige eiwitten belandt op ons bord.¹ Van alle geproduceerde lupine belandt zelfs slechts 4 percent op ons bord, zonder een voederomweg te nemen.² Door over te schakelen op een plantaardig dieet zou de aarde 70 percent meer calorieën kunnen produceren op hetzelfde landbouwareaal.

Het is niet nodig nog dieper in te gaan op de vele redenen waarom het wenselijk noch mogelijk zou zijn om de stijgende vraag naar eiwitrijk voedsel op te vangen met meer dierlijke eiwitten. Maar **waar halen we die plantaardige eiwitten dan?** Een extra uitdagende denkoefening wanneer we meer specifiek op zoek gaan naar duurzame en lokale oplossingen, vooral in het hoge noorden.

Hierbij spelen twee vragen een rol: **welke eiwitrijke gewassen kunnen we waar kweken? En hoe kunnen we die verwerken tot een lekker product?**

Voor het antwoord op de eerste vraag kunnen we deels putten uit de ervaring van veehouders. Als reactie op de prijsstijging van soja en stikstof sinds 2005 en een met salmonella besmette lading sojameel, die heel wat varkens en gevogelte vergiftigde in 2009, zoeken veehouders in toenemende mate naar lokale alternatieven. Zo is de tuinboon weer uit de vergeethoek

gehaald en is ook de productie van erwten toegenomen.³ Een nieuwere teelt in Finland is lupine.

De uitdaging lijkt des te groter in het noorden waar de omstandigheden het aantal beschikbare gewassen enorm beperkt. Niet alleen de koude en het korte groeiseizoen, maar ook door de overvloed aan licht, raken sommige soorten het noorden kwijt. Zo stopt maïs rond midzomernacht met groeien kan hij pas opnieuw groeien eens er weer donkere nachten zijn.⁴

Omdat de gebruikte gewassen traditioneel voor veevoeders worden gekweekt (tuinboon, lupine) of omdat de teelten nieuw zijn (quinoa bijvoorbeeld), is de kwaliteit van de producten vaak ondermaats en is er nog niet voldoende verwerkingscapaciteit. Zo is er in Finland geen machine voorhanden die de lichtgiftige saponinefilm rond quinoazaad kan wegwassen. Daarom worden de zaden geschuurd, wat resulteert in meer verlies en een kleinere quinoakorrel die sneller platkookt en moeilijker te verwerken is.⁵

In het geval van lupine knelt het schoentje bij de kwaliteit en het pellen. De verwerking is nog kleinschalig en de bonen voldoen nog niet aan de kwaliteitsnormen voor verwerkers. De vliezen rond lupine en ook tuinbonen zijn zodanig hard en bovendien ook anders gekleurd dan de kern van de boon, zodat ze om redenen die te maken hebben met esthetiek en textuur, niet welkom zijn in het eindproduct.

Daarnaast bevatten de vliezen van de bonen meer bacteriën en is het verwijderen ervan belangrijk bij tempehproductie. Daarom gaat de meeste tijd in de hele productieketen van Palkuainen – de enige afnemer van Finse lupine voor menselijke consumptie – naar het verwijderen van slechte bonen, ongewenst plantenmateriaal en vliezen. Dat tijdrovende proces maakt het onmogelijk op een grote schaal te produceren.⁶ We kunnen maar hopen dat de vraag naar lupine voor menselijke consumptie stijgt, wat voor een betere marktontwikkeling met gepaste producten kan zorgen.

Dit is nu wel het geval met hennep. Hennep is een traditioneel voedselgewas in Finland en referenties naar hennepzaad duiken al op in een ver verleden. Zo hadden de Vikingen al hennepzaad bij zich in hun boten. In de zeventiende eeuw was het in Scandinavië gebruikelijk hennep tot kledij en papier te verwerken in talrijke kleine papierfabriekjes. Eens de kledij was afgedragen, belandde die ook in de papiermolen.⁷ De expertise die in Finland werd opgebouwd op het vlak van hennepzaad maakt het mogelijk vandaag een mooi kwaliteitsvol product te leveren dat geen verdere voorbereidende bewerking nodig heeft.⁸

Voor die tweede vraag, hoe je dan weer een lekker product maakt van die gewassen, kunnen we, mijns inziens teruggrijpen naar eeuwenoude kennis en natuurlijke processen, die innoveren en ook met

geheel nieuwe oplossingen komen. Maar de ontwikkeling van alternieven en innovatie, is steeds een kans om de zaken niet alleen efficiënter maar ook "beter" te doen: met een focus op gezonde, natuurlijke producten, met een minimale last voor mens en milieu.

Tempeh is een mooi voorbeeld van een natuurlijk proces om bonen te verwerken tot een smaakvol en gezonde product. Bonen en granen worden geweekt, gepeld, gekookt, geïnoculeerd met schimmelsporen (*rhizopus oligosporus* en/of *rhizopus oryzae*). Vervolgens fermenteren ze gedurende ongeveer een etmaal in zakjes of schotels. Door de myceliumgroei ontstaat een donzige "cake". In Indonesië, bakermat van de tempeh, belanden er traditioneel voornamelijk sojabonen en in toenemende mate ook (Australische) lupine in tempeh.

Maar ook het restproduct van kokos- en pindaolieproductie (perskoek) en tofuproduktie (okara) wordt er tot tempeh verwerkt. Een heel aantal exotische en minder exotische peulvruchten en granen lenen zich tot verwerking in tempeh.

Het fermentatieproces breekt eiwitten af in kleinere, beter opneembare deeltjes en verhoogt de biologische beschikbaarheid van mineralen zoals ijzer. Daarom is tempeh een fantastische eiwitbron, ook voor wie normaal gezien problemen ondervindt bij het verteren van bonen. Bovendien is er een enorm potentieel wat betreft de introductie van vitamine D door blootstelling aan licht), van vitamine B12 door introductie van B12 producerende bacterien, etc.⁹

Uiteindelijk is tempeh "slechts" een mooi woord voor "beschimmelde

bonen" en is het grootste deel van de bevolking hier niet echt happig op. Daarom is verwerking van bonen en andere eiwitrijke gewassen tot allerlei burgers, worstjes en de in Scandinavië zo populaire balletjes een leuk alternatief. Ondanks de mogelijkheden zijn er nog geen zuiver Zweedse of Finse nepvleesproducten op de markt. In Zweden is er sinds kort Beat!burger¹⁰, dat 50 percent vlees aanvult met 50 percent bonen. Helaas is het grootste deel van deze bonen geïmporteerd. In Finland komt er wel een nieuw interessant product op de markt. Het bedrijf Nofu ontwikkelde een alternatief voor sojabrokken, dat bestaat uit groene erwtenproteïne, tuinboonmeel en gerstemout, alles van Finse bodem.¹¹

Naar de toekomst toe is het zeker de moeite waard om ook het potentieel van bladproteïne te onderzoeken. LPC (leaf protein concentrate) is de meest voorkomende proteïnebron op onze planeet en wordt voornamelijk gebruikt om veevoeders te verrijken¹². Door de eiwitten van eetbare bladeren (die de kern van fotosynthese vormen) mechanisch te scheiden van de onverteerbare vezels en antinutriënten ontstaat een klonter die doorgaans verder wordt gedroogd en verpulverd. Hoewel het potentieel van lpc voor menselijke consumptie vanuit de literatuur steeds is onderkend, is het commercieel nooit doorgebroken. De stijgende aandacht voor plantaardige eiwitten brengt LPC opnieuw onder de aandacht. De productie van LPC is mogelijk in kleinschalige projecten en wie wil kan zelfs in zijn eigen keuken op vrij eenvoudige manier een tofuachtig netel-eiwitconcentraat bereiden^{13, 14}.

Karlien De Temmerman

Palkuainen - een volwaardige vleesvervanger van Finse bodem

Na jaren van experimenten in de microbiologielabo's van de Universiteit van Helsinki vestigde Jouni Hiltunen zich, inmiddels twee jaar geleden, in Lammi, (Tampere, Finland) om er zijn droom waar te maken: lokale tempeh op de markt brengen. Jouni is een pionier op verschillende vlakken. Zo is Palkuainen de eerste succesvolle commerciële tempehproducent in Finland en waarschijnlijk zelfs in heel Scandinavië, recent gevolgd door het

Finse Tofumoon, dat nu ook sojatempeh produceert.

Het vergt heel wat lef om met een product als tempeh op

de proppen te komen, want zelf bij veganisten, die op zich "slechts" een nichemarkt vormen, is tempeh vrij onbekend en onbemind in Scandinavië. Palkuainen is dan ook niet de eerste poging om tempeh op de markt te brengen in Scandinavië¹⁵.

Nog innovatiever is het feit dat alle gebruikte grondstoffen bij Palkuainen voor 100 percent Fins zijn, en dan nog liefst zo lokaal mogelijk. Enkel de tempehstarter komt, indien geen eigen cultuur wordt gebruikt, recht uit Indonesië, de bakermat van de tempeh. Hoewel er wereldwijd heel wat wetenschappelijk studiewerk is verricht omtrent sojavrije tempeh, is de commerciële weerslag ervan amper merkbaar.

Palkuainen produceert voornamelijk lupine en groene-erwttempeh, maar verwerkt daarnaast ook favabonen, gerst, haver, boekweit, quinoa en hennepzaad in de tempehs, puur of gemengd, en dit steeds met aandacht voor evenwichtige eiwitcombinaties en geschiktheid voor coeliakiepatiënten.

¹ Emily S Cassidy et al 2013 Environ. Res. Lett. 8. Link: iopscience.iop.org/1748-9326/8/3/034015

² www.lupins.org/lupins/

³ www.legumefutures.de/images/Grain_legumes_56_Faba_bean.pdf

⁴ Gebaseerd op getuigenis van boer Jussie Talvitie (www.kauralaari.com)

⁵ De quinoa-variëteit die in Finland kan gedijen, werd ontwikkeld door MTT, Finish Agrofood Research Institute (portal.mtt.fi/portal/page/portal/mtt_en). De website bevat een massa ongetwijfeld interessante literatuur, maar helaas hoofdzakelijk in het Fins.

⁶ Ook in Australië, de grootste producent van lupine, zijn er gelijkaardige problemen: www.grdc.com.au/Media-Centre/Ground-Cover/Ground-Cover-Issue-94-September-October-2011/Lupin-qualities-promoted-to-food-industry

⁷ www.kukin.to/tietosivut/hampputieto.html

⁸ Finola is een Finse hennepvariëteit. Op de website staat redelijk wat interessante informatie in verband met hennepeteelt. www.finola.com/news_info.html

⁹ www.tempeh.info/nl/ : op die website vind je meer info over tempeh, kan je sporen bestellen en ontdek je hoe je zelf tempeh kan maken.

¹⁰ www.eatbeat.se

¹¹ www.nofu.fi/fi

¹² www.feedipedia.org/node/77

¹³ www.plantfoods.org/demos/leafu/index.html

¹⁴ www.leaforlife.org/index.htm

¹⁵ De Zweedse gigant Lantmännen, actief in voeder, voedsel, biobrandstoffen, etc., overwoog om onder hun merk "Go Green" een tempehproduct op de markt te brengen. Het bedrijf heeft een patent op een strain van de schimmel die specifiek geschikt is voor de fermentatie van haver en gerst. Jammer genoeg ligt deze fantastische ontwikkeling stof te vangen onder het mom van "intellectuele eigendomsrechten". In Finland brachen de bedrijven Soya Oy en Makrobios meermaals tempeh op de markt, maar ze konden dit nooit uitbouwen tot een commercieel haalbaar project.

POËZIE

Fiets is verzet

Fiets is verzet:

zij schroeft de aarde niet,
wind mee en tegenwind,
gebogen en rechtop,
op eigen kracht op weg.

fiets is verzet

op eigen benen gaan
bergafwaarts en bergop
en niemand komt zover
de files achter u

fiets is verzet

de aarde rechtgedaan
vrijheid die komen gaat
verbranding ver voorbij
in de gewonnen tijd

fiets is verzet

leer nog de kinderen
het evenwicht als kunst
voornamer dan de fiets
en schoner is er niets

*Uit: 'Liedboek van de ziel',
Herman Verbeek,
Stichting Verbeek-Fonds, 2005.
www.verbeekfonds.nl*

De Hanenbalken - Zelfmoord op het platteland

Dat boeren een grotere kans lopen door eigen hand te overlijden dan anderen is in vele landen aangetoond. Maar Nederland wil het niet weten.

Boeren lopen een groter risico op zelfdoding dan anderen. Maar niemand blijkt onderzoek naar zelfdoding onder boeren te willen ondersteunen. Niemand wil cijfers vrijgeven. Het taboe is groot. Lizzy van Leeuwen sprak voor haar boek met verwanten, hulpverleners en landbouworganisaties in Nederland en in de VS. Ze neemt je mee naar 11 boerderijen en vertelt wat normaal gezien verzwegen wordt.

Ze brengt haarscherp in beeld hoe slachtoffers van zelfmoord weinig respect genieten. Ze werden begraven bij de ongedoopten. De 'schuld' wordt ook stevast bij hen zelf gelegd: 'Hij had er aanleg voor', 'het zit in de familie', 'ze had een schildklierfalen', 'hij had een drankprobleem', 'hij was depressief', ... Maar er komt ook een algemeen minderwaardigheidsgevoel naar boven. De mensen met durf en de mooie meiden zijn naar de stad getrokken, enkel de saaie en de lelijken bleven op het platteland.

En bepaald vrouwvriendelijk blijken de verwijten ook niet: de boerin krijgt vaak mee de schuld voor de zelfmoord van haar man.

Over de cocktail van landbouwgif, lage prijzen en hoge leninglasten, hoor je de nabestaanden niet of amper spreken. De weinige wetenschappelijke studies over het onderwerp - waaronder een Belgisch eindwerk sociologie - leggen die link wel.

Nog pijnlijker is het beeld dat de auteur schetst over de landbouworganisaties en de overheid. Zelfdoding bij boeren wordt niet als een prioriteit beschouwd. Hulpverlening is niet noodzakelijk. In Nederland werd in 2012 de Telefonische Hulpdienst voor Agrariërs afgeschaft en vorig jaar werden de subsidies voor de Zelf Organisatie Bedrijfsbeëindigers stopgezet.

Patrick De Ceuster

*De hanenbalken - Lizzy van Leeuwen
Zelfmoord op het platteland
ISBN: 9789045025124
Uitgever: Atlas Contact
Paperback, 336 pagina's*

De nieuwe voorstellingsfolder is er!

Vraag een pakje folders aan op het kantoor en **help** de beweging mee groter maken!

Red de Braziliaanse Cerrado

De ondergrondse wereld van de Cerrado is een uniek ecosysteem dat bedreigd wordt door de landbouw. Dit folder informeert over de bedreiging en de rol van consumenten.

Werkzaam voor Technici en Landbouwers

Beweging die boer, consument, milieu en het Zuiden samenbrengt.

Agro-ecologie

Landbouw die werkt met de natuur. Kan de wereld voeden en de natuur behouden. Biodiverse landbouw, goed voor boer, consument & milieu.

Eiwittransitie

Zondag vleesdag: minder beter, gezonder. Maar plantaardig eiwit.

Boersktoon.be

Heel je priester geven onze boeren toekomstperspectief.

Agenda

Red de Cerrado in Brazilië!

Een unieke en noodzakelijke biodiversiteit.

Een campagne van het Cerradoteam van Wervel vzw.

www.wervel.be

JUNI

28

Cerrado-party, Etterbeek. **OPGEPAST:** deze activiteit is verplaatst naar 20 september

JULI

1

Workshop nieuw Wervelboek 'Voeding Verknipt', BELvue, Brussel. 12u30

SEPTEMBER

14

Boerenforum in Lovendegem

20

Cerrado party, Micro Marché, Brussel. Samen met Arte N'ativa. 20u

21

Antwerpen Boert - van 11 tot 16u in Park spoor noord

21

Bruxelles Champetre met infostand van de Wervel-campagne, Brussel

OKTOBER

7

Transitiefestival met Wervelworkshops, Vooruit, Gent

12

vijf jaar Gros Scherpenheuvel-Zichem met voorstelling boek 'Voeding verknipt'

17-19

Wervelweekend voor vrijwilligers op de Ferme de la Compté

NOVEMBER

29

Peddag rond bodem en gezondheid en nieuw mestplan (onder voorbehoud)

Boerenforum - zondag 14 september 2014: welkom !

in Boerderij 'De Zwaluw'
Verbindingsweg 66
Lovendegem
(09) 372 77 84
www.biodezwaluw.be
Inschrijven:
boerenforum@gmail.com

Lukemieke

Vlamingenstraat 55
3000 Leuven

016 22 97 05

Open elke werkdag
van 12 tot 14uur en
van 18 tot 20uur30

ooit nagedacht over
sparen bij Triodos Bank

Triodos Bank

de duurzame bank

geef gerust een seintje:

Paul Pals,
afgevaardigd agent **CBFA 101 327 cB**
Nieuwpoort 4, 9660 Brakel
pals.opdebeeck@scarlet.be
055 42 56 92

Data van vergaderingen van regionale groepen en teams krijgt u op het Wervelsecretariaat: bel 02 893.09.60 of e-mail: info@wervel.be.